

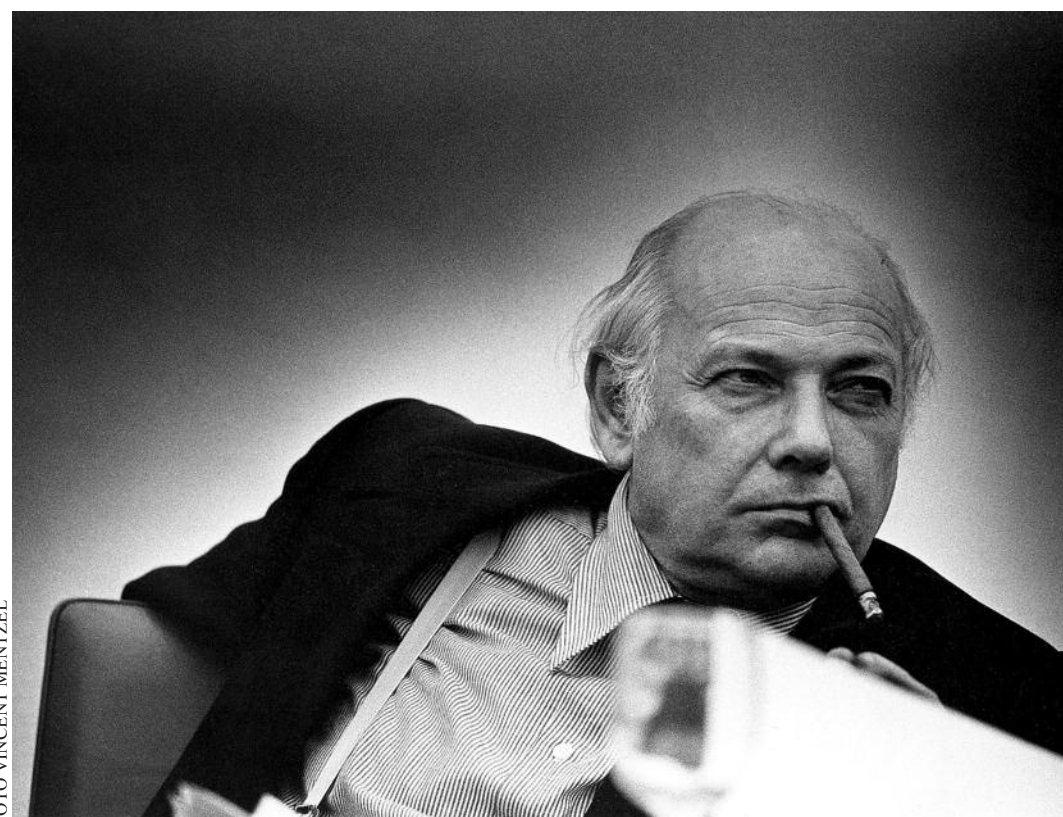

ARGUS

Jaargang 1, nummer 20
12 december 2017

Versijnt tweewekelijks
Losse nummers € 3,-

FOTO VINCENT MENTZEL

Joop den Uyl, staatsman

Dertig jaar na zijn dood komt Joop den Uyl tot leven in een speciale uitneembare bijlage. Socialist die de utopie niet kon missen.

De constante in zijn politieke denken. Maar ook: de grootvader, de wanhopige, de ontroerende, de rechtlijnige, de lompe, de onbevangen figuur.

Minister Bram Stemerding over Joops afschuwelijkste momenten.

Fotografen kiezen hun meest veelzeggende plaat.

De gesneefde biografie doet een boekje open. En nog veel meer.

De volgende Argus verschijnt op 9 januari. Vandaar dit extra dikke nummer.

2017, alvast een terugblik:

Rutte misleidt met belastingvoordeel. Leeuwarden koketteert met met beroemdheden die hun heil elders zochten. Oudere werknemers vertrouwen de zaak niet meer. Pagina 2-4

Belastingdeal

Verkeerde onderzoekers vonden niks. Pagina 5

Zimbabwe:

Wat Sally deed, liet Grace na. Pagina 6

Cyaankali

Toneelstukje Praljak houdt conflict levend. Pagina 7

Philipp Blom

Alarm waar geen speld tussen te krijgen is. Pagina 28

Word abonnee:
www.argusvrienden.nl

Gaan!

De niet te missen film. De overtuigende expo. Het meest kersterige concert. Het verrassende boek. Voortaan: Argus-tips. Pagina 29

MICHEL MIJDEVELD M E N S I N D E R O S M O S

Zes vaste medewerkers van Argus' binnenlandpagina's kregen de vraag: Wat vind jij het meest opmerkelijke van 2017?

Cognitieve dissonantiereductie

door TOM PAUKA

In het afgelopen jaar ben ik verslaafd geraakt aan nieuws over Donald Trump. Ik kan niet lang een tv-toestel lopen zonder even aan de knoppen te zitten, want het is denkbaar dat CNN net op dat moment iets te melden heeft over de Amerikaanse president. Ik heb me begin dit jaar geabonneerd op twee Amerikaanse kranten, waarin ik alle artikelen oversla behalve die over Trump, zijn gezin en familie, de mensen die hij benoemt en ontslaat, het Witte Huis, de Republikeinse Partij, Fox News, Breitbart, belastinghervorming, opiniepeilingen, de kerstdecoraties in het Witte Huis en het gerucht dat Melania de kerstballen niet zelf aan het publiek toont maar is vervangen door een dubbelganger genaamd Gina Rodriguez, omdat Melania het spuugzat is. Wat ze precies spuugzat is houdt men nog geheim, maar de onthulling is aanstaande. Ik heb de volgende verontschuldiging voor deze verslaving. Ik heb een aantal jaren doorgebracht in het gevolg van politieke leiders, en ik ben altijd nieuwsgierig gebleven naar wat ze gemeen hebben. Narcisme – vroeger heette dat ijdelheid – is bijvoorbeeld een vast bestanddeel van leiderschap, wat helemaal niet zo vreemd is, want ook gewone mensen zijn vaak enigszins narcistisch, maar een politiek leider trekt altijd kritiek aan

en kritiek wordt door de narcist steevast ervaren als onrechtvaardig. De politiek leider vraagt onvoorwaardelijke loyaliteit van zijn entourage en aanhang, maar tegelijkertijd heeft hij maar een matig vertrouwen in zijn medewerkers en achterban. En de werkelijkheid ziet de leider opvallend vaak als materiaal dat herformulering behoeft, zodat het overeenkomt met wat de leider al meende, heeft gezegd of van plan was. Dat de politiek leider zo in elkaar zit, mogen wij van hem of haar normaal gesproken niet weten. We moeten denken dat we eigenlijk te maken hebben met iemand die gewoon is, gewoon zoals wij. Trump is een uitzondering. Hij zegt hardop dat hij excellent is in alle opzichten, dat kritiek op hem daarom altijd onterecht is, want niemand kan iets, wat dan ook, beter dan hij. Ik volg natuurlijk ook de opiniepeilingen en het is duidelijk dat de meerderheid van de Amerikanen meer dan genoeg heeft van Trump. Maar hij blijft stevig in het zadel zolang de harde kern van zijn aanhang hem trouw blijft: witte mensen die hun levensomstandigheden sinds de jaren zeventig niet hebben zien verbeteren. Ze stemden de vorige twee keren voor Barack Obama, maar de kloof tussen arm en rijk is toen, met een Democraat in het Witte Huis, alleen maar groter geworden. Journalisten die deze Trump-stemmers interviewen, zien

bij hen de trouw aan Trump eerder toenemen dan afbrokkelen. Wat merkwaardig is, want Trump en zijn partij doen niets voor deze mensen. Misschien is de verklaring, zeggen sommige commentatoren in de VS, dat we hier te maken met een geval van cognitieve dissonantiereductie. Dat is een theorie over hoe men de spanning oplost als men met onverenig-

bare ervaringen wordt geconfronteerd. Bijvoorbeeld: verslaafd zijn aan roken en tegelijkertijd weten dat je er longkanker van kunt krijgen. De cd-reductie is dan: "Ik geloof dat kankeronderzoek niet." Als iets dergelijks de trouw van de Trumpaanhangers verklaart, is er weinig reden om te hopen dat we binnen een redelijke termijn van hem af zullen zijn.

Think global, act local

door NICO HAASBROEK

Als je *Argus* leest en je gaat op zoek naar mijn gebied, dan is dat de stad Rommeldam, maar in het bijzonder Rotterdam-West. De plek waar ik woon. Als de journalistieke rat Argus deed ik onderzoek in mijn buurt en schreef daarover het onlangs verschenen boek *De Middellandman*. Het meest opmerkelijk was te ontdekken dat veel meer mensen dan ik dacht wel zo'n beetje klaar zijn met de oude politiek en economie, en daarom hebben besloten het heft in eigen hand te nemen. Iets wat ook de Haagse politici en de traditionele media nog onvolgende in de gaten hebben. Over de hele wereld zijn gaandeweg ontzettend veel mensen van twee opvattingen doordrongen: de toekomst loopt gevaar en daarom moeten we ons gedrag veranderen en niet terugdeinzen voor radicale maatregelen. En: omdat de kloof tussen rijk en arm alleen maar groter wordt, moeten we op zoek naar een nieuwe economie. Eerst schudde David Van Reybrouck ons wakker met zijn pamflet *Tegen verkiezingen*, waarin hij alternatieven schetst ter bestrijding van de representatieve democratie. Dit najaar trokken andere critici aan de bel. In *Wat op het spel staat* verzucht de historicus Philipp Blom: 'De mensheid vreet door, gevangen in haar eeuwigdurende heden.' Blom noemt zichzelf een vrolijke pessimist en hij roept ons op om een nieuw verhaal te maken. Verder vindt hij dat de markt voor de maatschappij moet gaan werken in plaats van andersom. Oxfordonderzoeker Kate Raworth schreef het boek *Doughnut Economics*. Ze bepleit de transitie van oud naar nieuw economisch denken. In haar

donut-model formuleert ze elf basisvoorzieningen waarop ieder mens recht heeft, plus de vervanging van de industriële door een circulaire vorm van economie. Raworth vindt dat de neoklassieke economische theorie nog te veel het onderwijs domineert. Ik ben al een dagje ouder, maar ik leef in het heden en de toekomst doet me meer dan het verleden. Blom, Van Reybrouck en Raworth inspireren mij en ik probeer de oproep van Blom te beantwoorden om aan een nieuw verhaal te werken. In 2018 ga ik namens de burgerbeweging Wij Delfshaven meedoen aan de verkiezingen in mijn wijk (qua aantal inwoners zo groot als Gouda). Met tientallen buurtbewoners zijn we bezig een toekomstvisie te ontwikkelen. We verdiepen ons serieus in de onderkant van onze woonomgeving, we ontvangen en helpen vluchtelingen, we ontwikkelen initiatieven die inkomsten voor Middelland genereren, we zijn actief met publiek vastgoed en wat dies meer zij. Pas nu pas ik de slogan *Think global, act local* echt letterlijk toe en dat bevalt uitstekend.

Als ik iets niet mis, dan is het de coalitiepolitiek van Rutte, Buma & Pechtold of het rechtse lokale gehakketak van Leefbaar, PVV en Denk; dan zijn het de mainstream media en de inest van de publieke omroep; dan zijn het de marketingtypes die overal rondfladderen en de schijncommunicatie via het internet. Ik heb steeds minder met hebzucht en lach iedereen die daar wel op uit is vierkant in zijn of haar gezicht uit. Ik combineer het actieve bewonerschap met de heerlijke wereld van het boek.

De dode mus van Rutte III

door FLIP DE KAM

Het is domweg onmogelijk één gebeurtenis te noemen die economie en overheidsfinanciën dit jaar domineerde. De gang van zaken achter de dijk hangt voor een groot deel af van de bedrijvigheid in de rest van de wereld. De wereldeconomie zit op dit moment in de lift en Nederland profiteert volop mee. Ook wetgeving in andere landen legt gewicht in de schaal. Lage arbeidskosten, nultarieven in belastingparadijzen en soepele milieuregels elders kunnen bedrijven en financieel kapitaal wegllokken. Daar staat tegenover dat het nationale vestigingsklimaat hoog op allerlei lijstjes prijkt. Ondanks de nauwe verwevenheid van onze economie met wat er in de rest van de wereld gebeurt, is het geen uiting van provincialisme om het regeerakkoord voor de periode 2018-2021 als een mijlpaal aan te wijzen. De plannen van het kabinet-Rutte III zijn op 68 dichtbedrukte bladzijden tot achter de komma uitgestippeld. Niet verwonderlijk, want de vier coalitiepartijen vertrouwen elkaar voor geen meter. Naarmate er meer partijen nodig zijn voor een meerderheid in het parlement, lopen de kosten op. Elke partij heeft geldkostende verlangens – extra uitgaven, lastenverlichting – en die moeten voor een deel worden gehonoreerd. Het regeerakkoord draagt er de sporen van. Het kabinet-Rutte III verhoogt de overheidsuitgaven met acht miljard euro en verlicht de lastendruk met meer dan zes miljard euro. Alles ten opzichte van de situatie waarin politici alleen op de winkel zouden passen (het zogeheten basispad). In de *Argus* van 17 oktober liet ik zien dat het kabinet hiervoor budgettaire ruimte heeft gevonden door in eerste aanleg méér dan het

hele begrotingsoverschot uit het basispad te 'verjubelen'. Op het basispad stijgen de collectieve lasten in de komende kabinetsperiode met vijf miljard euro. Het kabinet zet daar 6,5 miljard aan lastenverlichting tegenover. Per saldo resteert in de komende kabinetsperiode een beperkte lastenverlichting van anderhalf miljard. De voorgenomen afschaffing van de dividendbelasting kost anderhalf miljard en komt volledig ten goede aan buitenlandse beleggers. Voor de binnenlandse belastingbetalers zit er dus ten opzichte van hun positie in 2017 helemaal geen lastenverlichting in. Zij betalen over vier jaar evenveel belasting als nu.

Gezinnen en bedrijven hadden twee miljard euro lastenverlichting kunnen krijgen. Met dat bedrag blijven de vaste premie van de zorgverzekeraars en eigen betalingen van zorggebruikers – opnieuw afgezet tegen de ontwikkeling volgens het basispad – achter, als gevolg van de beoogde matiging van de collectief gefinancierde zorguitgaven. Deze meevaller merken gezinnen in hun portemonnee, maar de schatkist wordt er niet wijzer van. Daarom wordt de veronderstelde meevaller bij de zorgkosten bij gezinnen weggehaald via een verhoging van het tarief van de loonbelasting en de inkomstenbelasting. Het is door niemand opgemerkt. Het kabinet en zijn succesvolle spin doctors hebben belastingbetalers blij gemaakt met een dode mus. De twee miljard die gezinnen door de neus is geboord, zijn klein bier in vergelijking met de totale opbrengst van belastingen en sociale premies (270 miljard) en de omvang van de economie (730 miljard). Misschien was dit voorbeeld van misleidende overheidsinformatie het puntje van 2017.

De controle van de uitvoerende macht

door PIERRE VAN ENK

De geboorte van het kabinet-Rutte III is natuurlijk voor de binnenlandse politiek dé gebeurtenis van het jaar 2017. Door lang, smartelijk persen en duwen is de bevalling ten slotte doorgebroken. Het was niet altijd heel verheffend om te zien, maar gezegd moet toch worden dat het resultaat niet tegenvalt. Het is een verjongd kabinet geworden, met nieuw talent. De deelnemende partijen hebben gedurfde keuzes ge-

daan; D66 mag worden geprezen voor het aanleveren van vrouwen als Kajsa Ollongren, Sigrid Kaag en Ingrid van Engelshoven. Maar wat mij nog interessanter lijkt, is vast te stellen wie er niet in het kabinet zitten, namelijk de fractieleiders van CDA, D66 en ChristenUnie, Sybrand Buma, Alexander Pechtold en Gert-Jan Segers. Dat is een doorbraak in de jarenlang gegroeide gewoonte om gekozen lijsttrekkers een plek in het kabinet te geven. Op die manier begon gaandeweg de directe ver-

kiezing van de uitvoerende macht een soort gewoonterecht te worden. De ware inzet van de Kamerverkiezingen is, of behoort te zijn, de aanwijzing van volksvertegenwoordigers belast met de controle van die uitvoerende macht. Hoezeer de zaken in dit opzicht in de war waren geraakt, bleek een tiental jaren geleden onder het zoveelste kabinet-Balkenende, toen de premier, tevens leider van het CDA, het de leden van zijn partij, inclusief degenen die in de Tweede Kamer zetelden, verbood, ik her-

haal: VERBOOD, de aftrek van de hypotheekrente zelfs maar ter sprake te brengen. Dat was destijds een heikel punt en Balkenende wilde niet dat er twijfel zou rijzen over de vaste wil van zijn partij om die aftrek te handhaven. Hij vreesde dat dit bij verkiezingen zetsels zou kosten. Dit dictaat van de toenmalige premier impliceerde een perverse omkering van de staatsrechtelijke verhoudingen en een fataal bederf van politieke

zedes. Tot mijn ergernis, die na zo veel jaren nog steeds niet is versterkt, nam niemand daar destijds aanstoot aan. Hier lieten leden van de volksvertegenwoordiging die hadden gezwoeren zonder last en ruggen-spraak hun werk te doen, zich knechten door een lid van het kabinet dat zij geacht werden streng op de vingers te zien! En niemand uit die kongsi van politiek, partijen en pers die het vinger-tje ophief om te protesteren. Gelukkig heeft de opzet van de toenmalige CDA-leider niet ge-

Balkende tekent de stukken voor de overdracht. FOTO RVD

werkt. De kiezers rekenden op niet mis te verstande wijze met zijn partij af, zij het waarschijnlijk niet omdat zij zich in hun staatsrechtelijke geweten gekwetst wisten. Zij hadden in het algemeen genoeg van zijn kabinet en zijn partij. Het doorschuiven van partijleiders naar ministerszetels ging gewoon door, met telkens het risico dat aberraties als die van Jan Peter Balkenende

zich weer zouden voordoen. Onder Rutte III hoeven we daarvoor nu niet bang te zijn, althans voor wat betreft Pechtold, Buma en Segers. Als Kamerlid en fractieleider vervullen zij de functie waarvoor ze zijn verkozen: het controleren van het kabinetsbeleid. Hier zijn verhoudingen rechtgetrokken. Jammer alleen dat Rutte er ook niet toe heeft kunnen of willen besluiten de VVD-fractie in plaats van het kabinet te leiden. Dan was de rectificatie compleet geweest.

Franeker wil academische allure terug

door PIETER DE GROOT

Toen Eduard van Zijlen in 2015 waarnemend burgemeester werd van Franeker, ontdekte hij dat de hoofdplaats eens universiteitsstad was. Nu spant hij zich in om Franeker, een stadje van 13.000 zielen dat met zijn Planetarium en andere monumenten teert op oude roem, weer academische allure te geven. Een opmerkelijke ambitie. Hij wil graag een dependance van de Leeuwarder nevenvestiging van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Gaat hem dat lukken?

Er ligt inmiddels een door hem en de RUG ondertekende intentieverklaring. De gemeente gaat 1 januari op in groter verband, de gemeente Waadhoeke, en het zou Van Zijlen veel waard zijn het karwei af te maken. De Franeker ondernemers steunen hem alvast en bezorgden een petitie bij Commissaris van de Koning Arno Brok.

Het is niet de eerste keer dat Franeker zijn academische verleden wil doen herleven. In 2006 bleek na acht jaar zeltogen het Cartesius Instituut, een kenniscentrum voor duurzame innovaties,

niet levensvatbaar te zijn; het verhuisde naar Leeuwarden. Ondanks de samenwerking met technische universiteiten van Delft, Eindhoven en Twente sneefde het daar in 2010 alsnog. Dat heeft vooral ook te maken met het saaie imago dat de Friese steden aankleeft.

Leeuwarden, volgend jaar Culturele Hoofdstad van Europa, is druk bezig dat van zich af te schudden. De stad doet dat opmerkelijk genoeg met beroemdheden die hun roem elders hebben verworven. Zowel de schilder Alma Tadema als de danseres-spionne Mata Hari, aan wie succesvolle tentoonstellingen zijn gewijd, verlieten de stad al op hun vijftiende. En grafisch kunstenaar Maurits Escher, wiens werk in 2018 te zien zal zijn, was pas vijf toen zijn ouders naar Arnhem verhuisden.

Het is de eeuwige kwaal waaraan Leeuwarden en heel Fryslân lijdt: het wegtrekken van talenten die iets voor de lokale cultuur en economie kunnen betekenen. Nog altijd wordt het verlies van de Franeker universiteit betreurd, die na Leiden in 1585 de tweede universiteit in de Noordelijke Nederlanden werd. In 1811 werd zij door Napo-

De tentoonstelling 'Mata Hari, de mythe en het meisje' is t/m 2 april 2018 te zien in het Fries Museum in Leeuwarden.

leon opgeheven bij gebrek aan studenten: in het nietige Franeker viel er buiten de studie niets te beleven. Vervolgens kreeg Groningen de eer en viste Leeuwarden achter het net.

In 1976 kwam er na jarenlang Fries gelobby een universitaire nevenvestiging. Deze subfaculteit Sociale Wetenschappen is snel weer ter ziele gegaan, niet alleen ten gevolge van bezuinigingen, maar ook van de slechte naam, haar bezorgd door scripties van een allerbelberdst niveau. Nadat Martin van Amerongen in *Vrij Nederland* had afgerekend met 'het potteus bewustzijn in een lesbisch-feministisch denkkader' was het uit met de

pret. De stad moest het uiteindelijk doen met drie hbo-opleidingen.

Maar kijk eens: nu de universiteit Groningen aan haar grens zit, 'gunt' zij Leeuwarden zomaar een elfde faculteit. Op 3 november werd de aankoop bezegeld van de monumentale, uit 1880 daterende Beurs, waarin ruimte komt voor duizend studenten. En nu hengelt Franeker naar een dependance. Die zou dan in de leegstaande historische Botnia-stins kunnen. Maar nog steeds datzelfde euvel: in Franeker is niets te beleven. Op die ene vijfde woensdag in juli na dan, wanneer de grote PC-kaatspartij wordt gehouden.

Langer doorwerken? Wie? Ik?

door JEROEN SPRENGER

Het kabinetsbeleid is gericht op langer doorwerken. De verhoging van de AOW-leeftijd moet dat 'stimuleren'.

Verschijnt tweewekelijks
Hoofdredactie Jan Haasbroek en Rudie Kagie
Eindredactie Ingrid Brouwer en Paul Westink
Redactie Paul Arnoldussen, Mark Blaisse en John Jansen van Galen
redactie@arguspers.nl

Vormgeving Lucy Prijs
Letter logo Richard Keijzer

Uitgever Stichting Arguspers
Keizersgracht 337,
1016EG Amsterdam
info@arguspers.nl

Druk APG Diemen

Jaarabonnement: € 50,- (24 nummers)
Abonneren kan via de site
www.argusvrienden.nl
Abonnementenservice tel.: 088-1102043
Volg ons op
www.facebook.com/argusopiniekant/

Maar wat willen mensen zelf? Ze zitten er niet op te wachten, blijkt uit Bert Breij's proefschrift *Eerder weg om gezond te blijven*.

Het kabinet zet in op een 'culturomslag' op de arbeidsmarkt om ouderen langer aan het werk te houden. Sociale partners worden gemaand afspraken in cao's te maken over 'scholing, zicht op minder belastend werk en specifieke voorzieningen voor ouderen'. Dreigend wordt daaraan in het regeerakkoord toegevoegd 'dat niet zal worden gearzeld daaraan consequenties te verbinden'.

Tegen ieders verwachting in besloot minister Wouter Koolmees kort na zijn aantreden een verdere verhoging van die leeftijd vooralsnog te laten voor wat die is. Wordt daarmee tegemoetgekomen aan de wens om tijdig gezond het arbeidsproces te kunnen verlaten?

Werknemers hebben al vaak de vraag voorgelegd gekregen of ze langer willen doorwerken. Uitkomst: daartoe zijn ze onder voorwaarden bereid. 'Gezonde werknemers denken langer door te kunnen werken,' zetten CBS en TNO boven een rapport van begin dit jaar. 'Hoger rapportcijfer huidige baan en hogere gewenste pensioen-

leeftijd gaan samen,' vat Delta Lloyd de conclusies van een eigen studie samen. Beide rapporten gaan uit van de politieke wens mensen langer te laten werken.

In de jongste serie *Zomergasten* heeft primatoloog Frans de Waal zijn onderzoeksmethodes vergeleken met die van sociaalwetenschappers. Die proberen via vragenlijsten opvattingen van mensen te achterhalen en op basis daarvan voorspellingen te doen. De Waal lacht erom. Hij kan apen moeilijk schriftelijk vragen stellen. Hij observeert hun gedrag: uren, maanden, soms jaren achtereenvolgend.

Bert Breij heeft de zaak omgedraaid. Zijn vertrekpunt is niet de wens van de politiek, maar die van de - oudere - werknemers. Voorafgaand heeft hij hen intensief en diepgaand geïnterviewd. Het is weliswaar geen observeren à la De Waal, maar komt er wel dichtbij. De uitkomst laat zien hoezeer werknemers zich ergeren aan de overheid, die ze onbetrouwbaar noemen als het gaat om het moment van de uitkering en de hoogte ervan. Ook blijkt hoe diep daardoor onzekerheid ingrijpt in hun persoonlijk leven, maar

ook in de relatie met hun werkgever.

De wens gevraagd uit te treden, zoals die uiteindelijk in zijn promotieonderzoek naar voren komt, vat Breij samen in: "Het is genoeg geweest; ik voel dat ik op tijd - nu ik nog goed gezond ben, en niet écht oud - bij deze baas weg moet."

Het arbeidsmarktbeleid lijkt een jojo. Berichten over robotisering en vernietiging van banen worden afgewisseld met die van tekorten op de arbeidsmarkt. Overheidsmaatregelen waarom wordt gevraagd, hebben vaak pas effect als de jojo alweer het keerpunt heeft bereikt. Eén ding is zeker: de bevolking vergrijsd.

Breij laat weten dat ouderen niet vanzelfsprekend bereid zijn aan de oplossing van de spanningen op de arbeidsmarkt mee te werken. Ze zullen moeten worden verleid, nadat eerst het wantrouwen in overheid en ondernemers dat sinds de economische crisis van 2008 is opgebouwd, is weggenomen. Het besluit van minister Koolmees gaat in de goede richting.

Een nutteloos onderzoek

door GERARD AALDERS

Een jaar geleden stelde premier Mark Rutte een commissie in om een belastingdeal te onderzoeken die in de jaren zeventig met de Oranjes zou zijn gemaakt op aandringen van prins Bernhard. Dat laatste maakt het bestaan van die deal meteen geloofwaardig, want leer mij Bernhard kennen; voor geld deed hij alles. Niettemin luidt nu het eindoordeel van de commissie-Van Baalen: geen spoor van een deal.

In die commissie had ik nooit vrouwen. Niet omdat ze als wetenschappers niet deugen; het probleem was dat ze niet de kennis hadden voor dit specifieke onderzoek. Hoogleraren uit de historische, juridische en bestuurskundige

hoek weten niet hoe ze een ingewikkelde geheime deal moeten ontrafelen.

Het was logischer geweest de Algemene Rekenkamer, accountants of fiscalisten op deze klus te zetten. Allemaal veel te gevaarlijk, moet minister-president Mark Rutte hebben gedacht: stel je voor dat ze wat vinden. Maar zelfs experts zouden voor een schier onmogelijke taak hebben gestaan. Want hoe ontwar je een geheime belastingafpraak als je niet eens weet waar je moet beginnen? Vergelijk het met de *Panama* of *Paradise Papers*. Zonder tipgever of lek ben je nergens.

De commissie komt nu met een rapport over de geschiedenis van de Wet Financieel Statuut Koninklijk Huis uit 1972. Daarin wordt het inkomen van de koning, zijn

opvolger en zijn voorganger (inclusief echtgenotes) geregeld in vaste en variabele kosten: de A- en B-componenten. Het koninklijke inkomen heet in die wet heel zielig een uitkering, hoewel het om miljoenen gaat. Op zo'n onderzoeksrapport zat niemand te wachten, want er is al ruimschoots literatuur over de Wet Financieel Statuut voerhanden.

Er is destijds jaren over de wet gesteggeld, maar vrijwel geen Kamerlid durfde er uiteindelijk zijn vingers aan te branden. Het is daarom een wet geworden die het koningshuis in vrijwel alles ter wille is. Volgens de RVD betalen de leden van het Koninklijk Huis sinds 1972 'de belastingen die ook voor andere burgers van toepassing zijn'. Afgezien dan van een aantal bij wet geregelde specifieke vrij-

stellingen. De RVD had het beter andersom kunnen formuleren, namelijk dat het Koninklijk Huis, een paar uitzonderingen daargelaten, vrijgesteld is van belastingbetaling.

Het commissierapport kreeg een fraaie titel mee: *Het inkomen van de koning*. Het suggereert dat alle ins en outs hiermee in kaart zijn gebracht (behalve dan die belastingdeal).

Ik kan natuurlijk niet bewijzen dat er wél geheime afspraken zijn gemaakt. Net zo min als de commissie kan concluderen dat ze niet zijn gemaakt. Ze heeft alleen niets gevonden.

In april verschijnt van Gerard Aalders het boek *Wilhelmina, werkelijkheid en fictie*. Daarin ook aandacht voor de geldstromen van de Oranjes.

Het pessimisme van Wolfgang Mattheuer

door GUUS GONGGRIJP

Museum De Fundatie in Zwolle heeft al een aantal tentoonstellingen georganiseerd rond de voormalige wereld van het socialisme. *Rood* had als thema de heilstaafverwachtingen in de Sovjet-Unie, daarna was de Oost-Duitse schilder Werner Tübke aan de beurt en nu Wolfgang Mattheuer, eveneens uit de DDR. Daar in Zwolle stond ik op eens weer tegenover Mattheuers hierbij afgebeelde *Binnen, buiten en ik*, dat ik kende van de tiende (en laatste) kunsttentoonstelling van de DDR in Dresden die ik een paar maal heb bezocht.

Volgens de destijds heersende opvatting weerspiegelde kunst de maatschappelijke werkelijkheid, maar dat was wel een kwestie van perspectief. Zo was er een schilderij van een geasfalteerde weg die opeens overging in een modderig pad. West-Duitse bezoekers zagen daarin de bedreigde natuur, Oost-Duitsers gaven als commentaar: Het asfalt was weer eens op. Mattheuers ijzersterke beeld *Der Jahrhundertsschritt*, waarvan nu een exemplaar in De Fundatie staat, leidde destijds tot heftige discussies. Er viel echt wat te beleven.

De politiek redacteur van de *DDR-Revue*, waar ik destijds werkte, koesterde een diep wantrouwen tegen kunstenaars en vroeg achterdochtig wat ik toch steeds op die tentoonstelling te zoeken had. Volgens hem stopten die lui allemaal verborgen boodschappen in hun werk. Suspect waren ze sowieso. Onder Erich

Wolfgang Mattheuer: Binnen, buiten en ik (1986).

Honecker mochten sommigen exposeren in het Westen, en er waren er zelfs met contacten in de hoogste partijkringen. Met deze collega heb ik de catalogus van de tentoonstelling doorgenomen. Bij *Binnen, buiten en ik* sloeg hij meteen aan: "Die wil er tussenuit knijpen!" Hij had tenslotte - maar dat heeft hij pas later opgebiecht - bij de Staatsveiligheid gewerkt.

In de jaren vóór 1989 was er in het Westen een groeiende belangstelling voor de DDR-schilder-

kunst, met bijbehorende exposities, maar nauwelijks was die staat ingestort of kunstenaars als Mattheuer lagen er helemaal uit. Vooral schilders die eerder het land hadden verlaten, voerden campagne tegen hen met kwalificaties als "Staatskunst" en "Arschlöcher".

De laatste tijd vindt er een herwaardering plaats, waarbij dan vooral wordt gewezen op de kritiek die ze in hun werk tot uitdrukking brachten. Daarop ligt ook de nadruk in Zwolle, en in een aantal ge-

vallen is dat zeker terecht. De figuur die dat brandende atelier in Leipzig door het raam verlaat, bijvoorbeeld. Mattheuer heeft dat motief vaker gebruikt, en in De Fundatie hangt daar nog een voorbeeld van.

Een ander veel voorkomend thema is Icarus, de mythische figuur die met zijn vleugels te dicht bij de zon komt en neerstort, een klassiek symbool van de menselijke hybris. Zo hangt er een schilderij waarop de inzittenden van een autobus naar een neergestorte Icarus kijken. 'Ramptoeeristen' volgens een recensie in *NRC Handelsblad*. Je moet in het oude Oost-Europa hebben gewoond om te zien dat die bus van het Hongaarse merk Ikarus is, hét merk in het hele socialistische kamp. Vaag is voorop het vliegtuigembleem van de fabriek te zien. Voeg daarbij dat de bus op het schilderij een helling afraast, en de boodschap lijkt duidelijk.

In 1988 is Mattheuer uit de partij gestapt. Dat hij kritisch bleef over wat er na de Wende kwam, maken zijn latere schilderijen duidelijk. Hij had altijd al gezegd dat zijn pessimisme niet een bepaald maatschappelijk stelsel gold, maar de mensheid in het algemeen. De kwaliteit van zijn werk is gebleven, alleen dat spannende van toen, dat komt niet meer terug. Evengoed een fascinerende tentoonstelling.

Wolfgang Mattheuer (1927-2004) - *Retrospectief*. Tot 7 januari in De Fundatie in Zwolle.

Voor Sally Mugabe

door ALIDA MEURSING

Het zou me niets verbazen als Sally Mugabe ligt te schuddebuiken in haar graf op Heroes Acre in Harare. 'Gucci Grace', de voormalige secretaresse die de tweede mevrouw Mugabe werd, kreeg weliswaar een oprotpremie van 10 miljoen dollar, toch is het voor haar uit met de pret nu zij niet langer troonopvolger is.

Sarah Francesca, roepnaam Sally, was Ghanees en de eerste vrouw van Robert Mugabe. Ik vond haar een heerlijk mens. Ik leerde haar kennen in de jaren dat ik in Zimbabwe woonde, tussen 1982 en 1985. We scheurden in haar konvooi van gebutste oude Peugeots door het land om projecten te bezoeken die waren geadopteerd door de *Diplomats' Wives Club*, erg bekwam in fondswerving.

Het ging plankgas op weg naar een leprakolonie, of een Mozambikaans vluchtelingenkamp, of een revalidatiecentrum voor kinderen die op mijnen waren gelopen. De First Lady bijhouden was nauwelijks te doen. Ik herinner me nog een bijzonder reisje, toen mijn Portugese vriendin Fernanda en ik nogal zenuwachtig werden bij het zien van het bord Lilongwe: nog even wat doorrijden en we zouden in Malawi belanden. Na wat angstige momenten bij wegversperringen vonden we Sally en haar begeleiders geparkeerd langs de weg, lachend van oor tot oor. Uit de kofferruimte van haar auto (vol machinegeweren) toverde ze flessen Fanta.

Sally was, ondanks een nieraandoening en wekelijks dialyse, onstuitbaar en altijd goed geluimd. Ze was wat mij betreft de belichaming van *African Laughter*, de titel van een mooi kort verhaal van Doris Lessing. Ze hield van dansen, van omhelzen, van lachen.

Dat kon je van Robert niet zeggen. Hij was stijfjes, altijd keurig in het pak, keek je nooit recht in de ogen en gaf een slap handje. 'Er is geen Britser politicus in Afrika te vinden dan Robert Mugabe. Zijn Engels is even foutloos als dat van een BBC-nieuwslezer en klinkt ietwat negentiende-eeuws,' schrijft de Britse journalist David Blair in *Degrees in Violence* (2002), een biografie van Mugabe.

Mijn veronderstelling is dat Sally haar man in toom hield en dat pas na haar dood in 1992 de megalomanie ruim baan kreeg, niet in de laatste plaats vanwege de ongebreidelde ambitie van Grace. Van gebutste oude auto's ging het al gauw naar een bespottelijke Rolls-Royce Landauette en een Mercedes S600 Pullman Guard,

Sally en Robert Mugabe, 1980.

van maatpakken naar lachwekkende outfits: Mugabe werd, zoals de BBC berichtte, een *unlikely fashion icon*. En Gucci Grace deed maar al te graag mee.

De gevolgen van dit narcisme zijn desastreuus. Van de graanschuur van zuidelijk Afrika, rijk aan grondstoffen, gezegend met een ongekeerde veestapel en goede infrastructuur ging het in een paar decennia naar een bankroet land, waar een mensenleven en eigendom niets meer waard zijn. En dat terwijl de bevolking, als gevolg van jarenlange internationale boycot, erg goed was geworden in zelfvoorziening.

Ik herinner me de viering van de onafhankelijkheid in 1982. Het stadion met vele tienduizenden mensen; het gejuich dat losbarstte toen een groepje kinderen een krijgssans uitvoerde: het enige blanke jongetje was de ster. Het leek een belofte: wit en zwart zouden samen de toekomst bepalen.

Maar die toekomst werd almaar somberder.

In 1985 werd mijn beste vriendin Michelle Faul, geboren en getogen in Zimbabwe en journalist voor Associated Press, door Mugabe het land uit geknikkerd. Mijn favoriete nieuwslezer op de Zimbabwaanse televisie, Godfrey Majonge, liep een dwarslaesie op toen hij uit een raam sprong, om erger te voorkomen. Openbaar aanklager Richard Acton kon zijn werk niet meer naar behoren uitvoeren en vertrok naar Engeland, waar hij tot zijn dood actief was in de House of Lords. Zimbabwe kon de belofte niet waarmaken en werd toch het corrupte land dat waarnemers vreesden.

Als ik denk aan Zimbabwe, dan ruik ik een mengelmoes van geuren: de rode aarde, houtvuurtjes, geroosterde sorghum, jasmijn en frangipane. En dan denk ik aan een uitzonderlijke gemeenschap van mensen die goed wilden. Sally Mugabe voorop.

Alida Meursing woonde tussen 1982 en 1985 in Zimbabwe. Ze was getrouwd met een diplomaat.

Kroatië en de Haagse gifbeker

Het is een bekend verhaal: een veroordeelde man krijgt de keuze tussen exil en de dood, en kiest het laatste. Het is een vertelling van martelaarschap, moed en zelfopoffering. Dat is althans wat de Kroatische elite ons wil doen geloven.

door ANON HORVAT

Dit verhaal gaat niet over Socrates, maar over de Bosnisch-Kroatische generaal Slobodan Praljak, die eind vorige maand door het Internationale Criminele Gerechtshof voor voormalig Joegoslavië (ICC) tot twintig jaar celstraf werd veroordeeld wegens oorlogsmisdaden in Bosnië en Herzegovina. Uit protest tegen de uitspraak dronk Praljak in de rechtszaal dodelijk gif. De beelden van zijn zelfmoord zijn de hele wereld overgegaan.

Het officiële Kroatische verhaal luidt: de officier heeft niets verkeerd gedaan en de brug in Mostar die hij heeft verwoest, was toch al over de houdbaarheidsdatum heen: 'we' hebben ze eigenlijk een plezier gedaan door hem op te blazen. Tenslotte kregen ze er een mooiere

brug voor terug. En wat de burger-slachtoffers betreft, dat was duidelijk een geval van groepsuicide, iedereen weet toch dat Bosniërs aan melancholie lijden? Zoals onze eerste vrouwelijke president zo treffend zei: dit was een opstandige daad van een oprecht mens tegen een moreel failliete uitspraak.

Het klinkt misschien morbide, maar opnieuw rijst de vraag welke rol het ICC speelt in het voeden van nationalisme in de landen die eens bekend stonden als Joegoslavië. Was het niet de bedoeling van het hof om niet alleen recht te doen gelden, maar ook een laatste woord te spreken over wat er precies is gebeurd tijdens de burgeroorlog, en waarom, zodat wij allen weer ons leven kunnen oppikken?

Er zijn 22 jaar verstreken sinds het einde van de oorlog. Meer dan twee decennia van onafhankelijkheid hebben de meeste Kroaten bezwezen dat de droom van onafhankelijkheid inderdaad niets anders was dan een droom. De zure economische realiteit herinnert ons er dagelijks aan hoe weinig wij opgeschoten zijn. Daar hoeft je geen dikke rapporten voor te lezen. Wie door onze steden wandelt, zal al gauw een oudere bewoner, die een heel leven hard heeft gewerkt als leraar of ambtenaar, zien wroeten in een vuilnis-

bak om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen. Dit beeld is zo gewoond geworden, dat de meesten van ons niet eens meer reageren.

Bij gebrek aan oplossingen om de burgers een kwalitatief betere bestaan te bezorgen, verzinnen onze politici mooie nationalistische sprookjes. En hierbij hebben zij een onverwachte bondgenoot gevonden in het ICC. Het hof helpt bij het openhouden van de wonden, het voedt het drama van 'wij tegen de rest' en dient als voortdurende herinnering dat 'zij' achter ons aan zitten. Op dit vlak levert het ICC altijd.

Het toneelstukje van generaal Praljak is slechts de zoveelste in een lange rij gebeurtenissen die het conflict wakker houden en ervoor zorgen dat de 'nationale helden' niet worden vergeten. Want de strijd gaat door, niet met kalasjnikovs, maar met woorden. De video waarop is te zien hoe Praljak gif inneemt terwijl de 'kleine buitenlandse' rechter (zoals hij in onze media is genoemd) bijna stikt in verwarring, zal voortdurend worden afgespeeld. Het ICC heeft betrekkelijk onbekende liederen tot sterren gebombardeerd, die door trossen aanhangers worden bejubeld wanneer zij terugkeren van hun 'onrecht-

vaardige veroordeling' door buitenlandse mogendheden. Als zij gevangen worden gezet, wordt dat gezien als een nationale ramp. In beide gevallen zijn deze mannen helden die 'dapper hebben gestreden' om de eer van Kroatië te redden, lang nadat het laatste schot heeft geklonken.

Dit betekent niet dat ik het ICC verwijt dat het niet zijn best heeft gedaan om het publiek uit te leggen wat de principes, doelstellingen en uitkomsten zijn geweest van de processen die in Den Haag hebben plaatsgevonden. Op een paar uitzonderingen na heeft het hof alles gedaan wat onder de gegeven omstandigheden mogelijk was. Ik leg de schuld eerder bij onze collectieve verwachtingen.

Geheel smetteloze, twijfelvrij rechtspraak vind je alleen in stripverhalen. Gerechtshoven zijn nu eenmaal menselijke uitvindingen, waar met juridische en politieke beperkingen wordt gewerkt en waar de rechters soms vele jaren nodig hebben om tot een oordeel te komen. In het geval van oorlogsmisdaden worden de veroordelingen sowieso nooit door alle betrokken partijen aanvaardbaar geacht. De uitkomst is altijd een win-verlies scenario. Daardoor kunnen zij niet de snelle en schone afronding bieden waarop wij allemaal zo hopen.

Maar waar staan wij dan? Hoe moet de gemiddelde Kroaat, die de oorlog en het held/schurkverhaal achter zich wil laten, zich voelen als hij een regelmatige stroom tot helden omgetoverde oorlogsmisdadigers uit Den Haag ziet komen? Die kan toch niet anders dan gefrustreerd raken doordat het ICC onze politieke voortdurende handvatten biedt om hun vluchtende retoriek te blijven volhouden?

We kunnen nog zo kwaad zijn op Den Haag, maar we moeten wel de hamvraag stellen: wie hebben een president gekozen die een staatsbezoek aan IJsland afbreekt om naar huis te vliegen en daar te kapitaliseren op de jongste propagandagelegenheid? En welke mensen hebben een parlement gekozen dat de zelfmoord van generaal Praljak met een minuut plechtige stilte herdenkt?

Zoals het vaak gaat in het leven: als we echt een zondebok zoeken, moeten we gewoon in de spiegel kijken.

Anon Horvat is een Kroatische intellectueel en activist die moet vrezen voor represailles. Zijn echte naam is bij de redactie bekend.

Slobodan Praljak (midden) in de rechtszaal, 2013.

FOTO VN-TRIBUNAAU

Wie het kleine niet eert...

 ...een abonnement op **ARGUS**

ARGUS hoeft niet zo nodig de grootste krant van Nederland te worden. Klein is mooi, al zou iets groter dan nu nog mooier zijn. Voor slechts € 50 ploft **ARGUS** 24 keer per jaar op uw deurmat.

Maar liefst een derde goedkoper dan wat u in de losse verkoop voor **ARGUS** zou betalen. Bovendien weet u dan zeker dat u niets mist. Neem een abonnement (snel en efficiënt) via www.argusvrienden.nl

In de rubriek Achterwaarts! (de naam is ontleend aan de memoires van journalist Max Nord) kijken bekende en minder bekende mensen terug op episodes uit hun leven.

Een oplossing voor al het gelieg

door MONICA METZ

Omdat onze vader verlost wilde worden van de eendelige beschuldigingen van broertje-zus dat broertje-zo met de punt van een mes uit de gleuf van het op de kop gehouden spaarvarken van zusje-zus of -zo een gulden had vrij gekregen, en omdat hij ook het geruzie over het toevallig kapot vallen van zo'n spaarvarken niet meer wilde aanhoren, noch het gekrakeel vanwege het geheimzinnige verdwijnen van een onder een matras verstopt kwartje of een uit een schooltas gepikte stuiver, kwam hij op een keer thuis met een in papier verpakt voorwerp dat de vorm had van een langwerpige, iets te groot uitgevallen koektrommel.

Met een gewichtig gezicht zette hij het ding op tafel, scheurde het papier eraf en onthulde daarmee een metalen kistje met een deksel en een slotje. Hij deed een stap achteruit, zei 'voila' en spreidde zijn handen alsof met het onthullen van het kistje aan alle problemen in het leven nu echt een eind was gekomen.

Omdat wij niet de reactie vertoonden die hij verwachtte, maar hem ongeïnteresseerd en dommig bleven aanstaren, verklaarde hij zich nader: "Dit is de oplossing voor al jullie gelieg en oneerlijkheid." Door die opmerking daalde onze belangstelling nog verder onder nul. Bovendien: hoe kon dat metalen ding gelieg en oneerlijkheid voorkomen?

Van binnen was het kistje door schotjes verdeeld in zeven naast elkaar liggende vakjes van gelijke grootte. Corresponderend daarmee zaten in de deksel zeven spaargleuven, één boven elk vakje. Naast elke gleuf stond in goudkleurige letters een woord dat aangaf voor welk doel in het betreffende vakje gespaard moest worden.

"Een spaarpot voor de oudste zeven," zei vader.

Waar de man zich al niet druk over maakte. Dat er wel eens geld van eigenaar wisselde, was toch geen reden om je zo'n officiële spaarpot aan te schaffen? Zonde van de poen!

Hij sloot de doos, gooide een kwartje in de eerste gleuf met het

goudletterige woord kleding, wees op mijn oudste broer en zei:

"Dit is jouw spaarpot: *kleding*."

We hoorden de munt op het metaal neerkomen.

"Dank u," zei mijn broer.

"Nee, dit is maar een voorbeeld."

Vader opende de spaarpot, pakte het kwartje uit het eerste vakje, sloot de deksel en wierp de munt door gleuf twee, die de woorden *gas/licht* droeg.

Hetzelfde geluid.

"Jij spaart in *gas/licht*," zei hij tegen mijn zus.

Ik, als nummer drie in het gezin, kreeg *brandstof*. Nummer vier kreeg *huishoud. art.*, nummer vijf *verzekering*, nummer zes *vakantie* en nummer zeven *diversen*.

Dat er voor de allerjongsten geen vakjes over waren, vonden wij geen probleem: voor recht op een spaarpot moest je natuurlijk wel tot tien kunnen tellen.

Vader deed de doos op slot en stak tevreden de sleutel in zijn zak. Om hem te plezieren stopte iedereen in zijn eigen gleuf wat hij aan spaar-

geld kwijt wilde, beseffend hoe onhandig het was om, telkens wanneer je een duppie nodig had, te moeten wachten totdat de veelal uithuizige bankdirecteur thuis was, zijn stemming te moeten peilen en als die gunstig uitviel, te moeten vragen of hij misschien na het eten, of na het lezen van de krant, als het niet teveel gevraagd was, even heel misschien tijd had om... En natuurlijk zou hij dan uitroepen: "Alleen voor een dubbeltje?"

Want voor hem telde slechts de rust die hij zich met de aanschaf van de spaarpot meende te hebben gekocht. Hij was er rotsvast van overtuigd dat wij ons voelden als miljonairs bij een betrouwbare bank. Een bank die vanwege dat slot niet te beroven was en dus ook op een gewone, voor iedereen zichtbare plaats gezet kon worden.

Op de schoorsteen? Het dressoir? De piano?

Het dressoir!

De bank verstrekte geen rente, maar verrijkte ons wel met nieuwe namen. Toen Gas/Licht 's avonds een wind liet, merkte Verzekering

Vrouwen massaal aan het werk aan het Oosterdok.

FOTO ANP

Probeer het eens met

door PETER SMIT

Begin jaren zeventig was ik uitzendkracht. Als langharige stond ik onderaan in rang, wat niet betekende dat anderen hun werk beter deden. Een collega bij VZVZ (Veilig Zeilen Voorkomt Zorgen) schreef bij het opnemen van telefonische klachten niets op. Hij vertrouwde op zijn geheugen, met als resultaat het stopwoord: "Hè, hoe heette die vent ook weer?" Je kon er beter niks van zeggen, want dan kreeg je de wind van voren. "Ja zeg, ik werk hier al veertig jaar! Ik kan toch wel een naam onthouden!"

Het ging in die tijd goed met de economie, maar moeizaam met de middenstand, tal van winkels moesten hun deuren sluiten. Het was zoeken naar nieuwe banen voor de winkeliers en hun personeel.

In 1972 dacht VZVZ qua personeel een goede slag te slaan. Een restrictie die in de jaren vijftig aan supermarkten was opgelegd, werd geschrapt: supermarkten mochten voortaan melkproducten verkopen, iets wat daarvoor alleen aan melkboeren was toegestaan. In Amsterdam legden honderden melkzaken het loodje en VZVZ sprak met het Arbeidsbureau af dat het twintig ex-melkboeren in dienst zou nemen. In de postkamer, maar met mogelijkhe-

den voor doorstromen naar hogere functies. Voor mij had dit tot gevolg dat ik naar het uitzendbureau werd teruggestuurd.

Door het uitzendbureau werd ik naar Boot Kehrler Korthals Altes gestuurd, ook een verzekeraar. Daar kreeg ik als taak om het archief met scheepsladingen op orde te brengen, dat door toedoen van twee herplaatste middenstanders in wanorde was geraakt. Ik kreeg al snel door wat er aan de hand was. De twee hadden de lidwoorden van bedrijfsnamen in hun archivering meegenomen.

Het dossier van The Ocean Group was daardoor onder de T geplaatst, terwijl het onder de O hoorde. Bovendien was er geen archivering op tweede letter toegepast, zodat je alles onder de A moest doorzoeken als je naar Atlas Shipping zocht. Waarbij het een geluk was dat het bedrijf niet The Atlas Shipping Company heette, want dan zou het weer bij de T hebben gestaan.

Toen het werk na een maand klaar was, vroeg ik aan de afdelingschef wat voor middenstanders dit op hun geweten hadden. "Waren het koekenbakers?" De chef schudde zijn hoofd. "Het waren gewone bakkers," zei hij. "Ik denk dat koek te moeilijk voor ze was."

Man met een hart

FOTO EDDY POSTHUMA DE BOER

Het volle gewicht van het koninkrijk

door PIERRE VAN ENK

Al drie decennia is oud-premier Joop den Uyl niet meer in ons midden; zijn enige kabinet is veertig jaar geleden gevallen en heeft behalve Jan Schaefer en de Oosterscheldedam (zie *Argus* nr 19) niets nagelaten dan de herinnering van veel rumoer. Zijn tweede kabinet is er nooit gekomen en van zijn politieke nalatenschap is zo goed als niets over. En toch is Joop den Uyl uit het rijtje van naoorlogse premiers degene die in ons collectieve geheugen de meest solide plek heeft verworven, een referentie is geworden, met een kleur van lichte nostalgie.

Een referentie? Maar van wat? Dat is niet makkelijk te zeggen. Wat geen navolging heeft gekregen, is zijn drammen en toeren, zijn sloven en slaven, zijn ontferming over elk denkbaar detail, zijn besef (of illusie) dat de toekomst van het land en het lot van de kleine mensen die hij dacht te vertegenwoordigen (hij duidde hen graag aan als ‘de onderkant’) van zijn drijven afhankelijk was. Den Uyl had een loodzware opvatting van zijn taak; hij torste zo niet de ganse wereld, dan toch het volle gewicht van het koninkrijk op zijn schouders. Geen van zijn opvolgers heeft zelfs maar geprobeerd hem dat na te doen.

Het is niet eenvoudig je in deze tijd van globalisering en vervagende grenzen de computerloze wereld van de nerveuze jaren zeventig voor te stellen. In de politiek brak links ineens met het coalitiemodel dat tot dan toe gangbaar was geweest bij kabinetsformaties. Het stelde zich in een vechthouding compromisloos op en Den Uyl, die in een andere traditie was opgegroeid, liet zich daarin meeslepen.

De nieuwe vechthouding van links paste trouwens uitstekend bij zijn temperament; hij

verbeeldde zich dat het kleine volk waaraan hij het hart had verpand, groot onrecht was aangedaan en trok altijd onvervaard ten strijde om wraak te nemen. Als het aan hem lag, kon niets zonder strijd worden verricht; gemakkelijke verworvenheden wantrouwde hij. Had hij bijvoorbeeld bij formatieonderhandelingen ‘s avonds een of ander deelakkoord bereikt, dan hield ‘s nachts zijn geweten hem voor dat er meer in had gezeten en deed hij de volgende ochtend doodleuk of er niets was afgesproken en begon hij opnieuw. Nachtenlang putte hij zijn gesprekspartners tot gek wordens toe uit om ook de allerlaatste punten en komma’s nog naar zich toe te trekken.

Constant was hij in de weer om de welgestelde, gezeten burger iets van zijn welvaart af te snoepen ten gunste van de minderbedeelden.

Bekend is zijn uitval naar die ‘*clean-shaven* technocraten, gespeend van elk cultuurbesef’. Wat was dat cultuurbesef? Voor Den Uyl het begrip voor de aspiraties van de kleine mensen van de onderklasse, Jan met de pet, die hij met groot erbarmen voortdurend in gedachten hield: de arbeider die zich na een dag hard werken afgedraaid thuis aan zijn mager maaltje zette, de werkloze of invalide die van een uitkering moest rondkomen. Voorstellingen, soms op het randje van het larmoyante, waarvan je je toen al kon afvragen of die niet tot een voorbije wereld behoorden.

Maar voor het linkse geloof waren dit de uitverkorenen die niets kwaads konden doen. Een geloei van verontwaardiging ging op toen Hans Wiegel het misbruik van de sociale uitkeringen aan de orde stelde. Het wilde er bij de PvdA niet in dat hun clientèle tot zoiets laags in staat kon zijn. Maar anders dan Den Uyl kwam Wiegel wel eens in een kroeg en daar vertelde men hem van schilderachtige, langharige jongelui die ‘s ochtends, weer of geen weer, rond elf uur geuwend hun bed verlieten met geen ander doel dan

het consumeren van wat ze bij de sociale dienst hadden opgestreken. Het geloof van links kon tegen een stootje, maar deze verhalen bleven toch haken.

Hebben Den Uyl en zijn doelgroep elkaar helemaal begrepen? Niet alleen om hun materiele voorspoed wilde hun voorman zich druk maken, maar vooral ook om hun culturele verheffing. Maar zelf wilden zij eerst allemaal een auto kopen. “Nederland heeft er nu eentje,” stelde Den Uyl eens vast, alsof hij het eind van het speekwartier had afgekondigd en nu iedereen in bibliotheek of volksuniversiteit wilde zien. In plaats daarvan spoedden ze zich naar de Spaanse costa’s om daar hun frietjes met mayonaise te smikkelen

Na het vierjarige kabaal van het kabinet-Den Uyl ging de onderkant nog enthousiast in op zijn uitnodiging op de minister-president te stemmen: tien zetels winst! Maar de minister-president werd bang dat de linkervleugel van zijn partij zou afknappen op een coalitie met het CDA. Drees sr en jr, Jan Berger, Geert van Oorschot en Arnold Heertje konden worden gemist, maar als André van der Louw en de zijnen waren vertrokken, was dat voor Den Uyl een onoverkomelijke ramp geweest. Daarom liet hij de formatie van 1977 lopen en zijn kiezers barsten. Het is onvriendelijk gezegd, maar daar kwam het toch op neer.

De ex-premier ging weer in de oppositie en toorde als nooit tevoren tegen centrumrechts. Zijn vervloekingen waren vooral bedoeld om zijn aanhang opnieuw te mobiliseren. Maar bij de volgende ronde toonden de kiezers zich sceptisch. Wel won hij een paar zetels, maar toch werd het de befaamde overwinningsnederlaag. Den Uyl zou er niet meer aan te pas komen.

Zijn politieke gestalte is overleefd. Wat blijft, is de herinnering aan een hartstochtelijk levend mens. Een vechtersbaas met een groot, warm hart.

Staatsman / Bert Nienhuis

Op zijn borst prijkte een teddybeertje

In december 1980 reisde Parool-correspondent Mark Blaisse vanuit Bonn in het kielzog van Willy Brandt naar Washington om de vergadering van de Socialistische Internationale te verslaan. Joop den Uyl mocht daar uitleggen wat er toch zo aantrekkelijk was aan een systeem dat probeerde voor iedereen op te komen en niet alleen voor de getalenteerde geluksvogels, zoals in Amerika. Het verslag zou *Het Parool* niet ongecensureerd halen.

door MARK BLAISSE

Dankzij de kameraadschappelijke sfeer die op het congres heerste, was het voor de media niet moeilijk om in contact te komen met internationale coryfeeën. De Zweedse premier Olof Palme, de Spaanse socialistenleider Felipe González en de West-Duitse ex-kanselier Willy Brandt waren vaak aanspreekbaar, evenals Joop den Uyl, die de meegerisde journalisten op de voet konden volgen.

De voormannen van de Socialistische Internationale (SI) zaten in hemdsmouwen slechte Amerikaanse koffie te drinken in het cafetaria van het congresgebouw en reageerden opgewekt als een journalist met een vraag kwam. Het was bijna Kerstmis en de hoofden waren al een beetje op vakantie gericht. De hele opzet van de bijeenkomst was Amerikaanse vooroordelen weg te nemen ten aanzien van links Europa. Het was er met name Den Uyl en Palme aan gelegen iets aan het imago van de socialisten te doen en het ‘marxistische’ stempel weg te nemen.

“Zij zijn hier niet gewend aan een meerpartijenstelsel en delen alles wat zij niet goed kennen graag in extremistische hokjes in,” zei Den Uyl tegen de zes meegerisde Nederlandse journalisten die aan zijn lippen hingen. Den Uyl was nog steeds een charismatische leider, klein, een beetje krom, maar gezegend met een snel brein en pientere oogjes. Hij kon als geen ander met sjeu doceren, een integere onderwijzer die begrip had voor de domheid van zijn leerlingen. Hij had er plezier in om journalisten in de val te laten lopen, maar stond tegelijk principieel open voor de media.

In Washington viel hij mij op als een socialist van de oude stempel, die geen aandacht had voor gestoomde pakken of behoorlijke stropdassen en zelfs zijn schoenen niet poetste. Het was honderd procent inhoud, de show bestond uit de manier waarop Den Uyl die inhoud over het voetlicht bracht: goede timing, uitstekend gebruikmaken van zijn handen en armen om de aandacht vast te houden, scherpe uithalen naar tegenstanders. Hij verstond het retorische vak beter dan wie ook in Nederland. Den Uyl miste misschien de charme van Brandt en de Spaanse socialist González, maar bij hem ontbrak in elk geval de arrogantie van zijn Franse tegenspelers of de saai kant van de Scandinavische collega’s. Men verheugde zich daarom terecht op het optreden van de Nederlandse politicus.

Den Uyl zelf had het druk en hij had geen tijd om mij overdag te woord te staan. Hij nodigde me uit om ‘s avonds op zijn hotelkamer te komen, waar ik om negen uur aan de deur klopte. Zijn vrouw Liesbeth deed open in een peignoir. Zij had net krullers ingezet, verontschuldigde zich, en verdween in de badkamer.

teddybeertje

Haar man zat in een donkerbruine badstoffen pyjama op de rand van zijn bed te telefoneren. Op zijn borst prijkte een teddybeertje. De leider van de sociaaldemocraten kende geen enkele schaamte; het was niet eens dat hij mij vertrouwde, wij kenden elkaar niet, maar hij stond er gewoon niet bij stil dat dit niet kon. Het gesprek verliep verder uitstekend, hij vertelde wat hij de volgende dag tegen zijn gehoor zou zeggen, bood mij water aan in een tandenborstelglas vol aanslag, en om half elf zei hij dat hij wilde gaan slapen.

Op de valreep gaf hij bij de deur nog een kort college over de gevaren van kruisraketten en de verantwoordelijkheid die links op zich moest nemen om een betere wereld te creëren. De professorale toppoliticus stond met een leesbril op de gang te oreren in zijn pyjama terwijl Liesbeth al tussen de lakens was gekropen. Dit was huiselijke authenticiteit op zijn best. Ik was die avond te ontroerd om een letter op papier te zetten.

De volgende dag trof ik Den Uyl in het cafetaria van het congrescentrum. Hij dronk koffie,

rookte een sigareet en leek erg ontspannen. Toen hij aan de beurt was, hoorde hij de oproep niet en moest een van zijn medewerkers hem erop wijzen dat hij naar de zaal moest. Hij doofde de sigaar en deed het stompje terug in de kartonnen Willem II-doois, die hij in zijn binnenzak stopte.

Den Uyl kreeg een ovatie bij binnenkomst, brabbelde wat dankwoorden en zocht intussen in zijn achterzak naar de benodigde aantekeningen. Hij kon zijn publiek niet langer laten wachten. “*The three most important points for the social democratic party in The Netherlands are... they are...*”

Hij had de punten niet onthouden en het leek minuten te duren voordat hij eindelijk de spiekbriefjes uit zijn broek had getrokken en nu echt aan de lezing kon beginnen, in het steenkolenengels dat hem zo kenmerkte. Ook voor deze handicap kende hij geen enkele schaamte. Terwijl hij sprak kronkelde de rook van de niet geheel gedoopte sigaar uit zijn jasje. Een medewerker wilde de kan water die onder de kathedron stond over Den Uyl heen gieten, maar hij gebaarde dat dat niet hoefde.

“*In Holland, we like to smoke our cigars till the end. We are a very greedy people, you know,*” kreeg Den Uyl er nog uit, waarop hij tevergeefs wachtte op applaus. Hij draaide vervolgens zijn verhaal keurig af en maakte indruk door de bezetenheid waarmee hij hamerde op het oneerlijke systeem in de VS.

Al met al waren de aanwezige Nederlandse diplomaten en journalisten blij toen het afgelopen was. De Amerikanen vonden het allemaal wel grappig en zo ‘leuk links amateuristisch’.

Desondanks verschenen er artikelen over de serieuze bedoelingen van de Europese socialisten als het neerkwam op het aftremmen van de wapenwedloop en trans-Atlantische samenwerking. Den Uyl had bewezen dat intellect in combinatie met passie geen krans behoeft.

De chef opinie van *Het Parool*, Harry van Wijnen, weigerde vriendelijk maar kortdaat de sappige details te plaatsen. “Als het waar is, en dat betwijfel ik, dan kunnen wij dit niet aan onze lezers voorleggen. Bovendien zou het jouw einde betekenen,” zei hij dreigend. Dat risico neem ik nu dan maar.

door NICO HAASBROEK

FOTO: IVDANKI

Zoon Xander den Uyl

- op een na oudste zoon
- woont in Haarlem
- leeftijd: 64
- beroep: pensioenfondsbestuurder
- getrouwd met: Jeannet van der Knaap
- kinderen: Bart, David en Jurriaan
- PvdA-lid

‘Hij kon tot symbool uitgroeien, dat is niet iedereen gegeven’

Xander Den Uyl (64) is net terug uit New York, waar hij was als lid van de beleggingscommissie van het ABP. “Tachtig miljard van het vermogen van het ABP wordt vanuit ons kantoor in New York belegd. Met een aantal bestuursleden zijn we vier dagen bezig geweest om daar helemaal in te duiken. Ik heb een lange geschiedenis met het ABP, dus ik weet er best veel van, maar dit heeft toch wel heel erg geholpen.

Heeft u in die beleggingswereld nog iets van president Donald Trump gemerkt?

“Weinig. Hoewel Trump Tower in New York ligt, voelen de mensen uit de hoek van de vakbeweging met wie ik heb gesproken, zich allemaal een beetje gegeneerd. ABP heeft een beleid van verantwoord beleggen met accenten op duurzaamheid en ‘sociaal’, en volgens mij zat Trump een beetje in de marge.”

We zitten in zijn Haarlemse huis met een prachtig uitzicht op een bocht in het Spaarne. Xander vertelt dat hij op dit moment naast bestuurslid van twee pensioenfondsen fractievoorzitter van de PvdA in de Provinciale Staten van Noord-Holland is. Daarvoor werkte hij dertig jaar bij de FNV, vooral als bestuurslid van de Abvakabo. Zijn stem klinkt soms net als de stem van Joop, vooral als hij aarzelende geluiden laat horen.

Werd u in uw keuze voor de vakbeweging geïnspireerd door uw vader?

“Dat weet ik niet. Ik heb natuurlijk wel bagage meegenomen van mijn ouderlijk huis. Ik ben meer dan veertig jaar lid van de Partij van de Arbeid. Nadat ik in 1978 in Amsterdam was afgestudeerd, kostte het mij moeite om werk te vinden en kon ik uiteindelijk kiezen tussen de bond en de afdeling Mededinging op het Ministerie van Economische Zaken. Ik heb toen voor de bond gekozen en daar heb ik nooit spijt van gehad.”

Zou u nu ook nog voor de vakbond kiezen?

“De wereld is ondertussen behoorlijk veranderd. Ik maak me

wel zorgen over de bond. De factor arbeid heeft het moeilijk. Niet alleen in Nederland, maar wereldwijd. Ik vind dat de vakbeweging te veel de neiging heeft om terug te kijken en te weinig om vooruit te zien.”

U zit ook in de Provinciale Staten van Noord-Holland.

“Ja, ik heb altijd een zwak voor de provincie gehad. Noord-Holland concentreert zich heel erg op de fysieke infrastructuur en op dat gebied doen we volgens mij goede dingen.”

Wat is uw eerste herinnering aan Joop?

“Dat weet ik niet precies. Mijn oudere broer Marten, die vorige jaar is overleden, en ik hadden onze ledikantjes in de studeerkamer van mijn vader in het huis aan de James Rosskade in Bos en Lommer. Ik denk dat ik toen ongeveer een jaar oud was, en ik herinner me dat Marten toen al uit zijn ledikant kon komen en ik nog niet.”

Denkt u nog vaak aan uw vader?

“Ja. Dat komt ook doordat ik er nog regelmatig mee geconfronteerd word. Mensen praten over mijn vader. Dat hebben ze altijd gedaan. Ik vind het leuk als mensen warme of dierbare herinneringen hebben. Als ze zeggen dat mijn vader of moeder idolen voor hen waren.”

In hoeverre denk of handelt u in zijn geest?

“Ik heb mijzelf genesteld in de traditie van de PvdA, de sociaal-democratie en de rode familie. Mijn vader had natuurlijk wel een wat andere achtergrond: het gereformeerde gezin. Dat heb ik niet. Ik zit wel in dezelfde stroom, zonder dat ik ooit het gevoel heb gehad dat ik iets heb gedaan of gelaten vanwege mijn vader. Mijn vader was natuurlijk in allerlei opzichten een bijzonder mens: slim, betrokken, maar ook in staat om voor mensen tot een symbool uit te groeien. Dat is vrij uniek. Dat is niet iedereen gegeven. Ik herken sommige dingen van mijn vader wel, maar ik heb toch ook veel van mijn moeder. Dat was een heel andere persoon.”

Hoe zou uw vader tegen de wereld van nu aan kijken?

“Geen idee. Volgens mij heeft de PvdA na het overlijden van mijn vader twee mooie periodes gekend: eerst in de jaren negentig met Kok en de paarse coalitie en daarna de periode met Bos. Ik heb wel het idee dat hij op een aantal dingen trots zou zijn geweest. Uiteraard niet op de nederlaag van de partij nu, maar wel op de verantwoordelijkheid die we tijdens de vorige regering op ons hebben genomen. Dat is ons door de kiezers niet in dank afgenomen, maar ik vind nog steeds dat daar heel goede dingen

gedaan zijn. Je moet toch dealen met de VVD. Dat is je opdracht.”

Toch denk ik niet dat uw vader, net als Kok, na zijn politieke carrière voor een groot bedrijf of een bank zou zijn gaan werken.

“Ja, de ambities van mijn vader lagen op een heel ander vlak. Hij was net benoemd in een internationale functie voor de VN. Daar had hij ontzettend veel zin in. Hij had niets met het bedrijfsleven. Kok kwam juist wel veel meer uit het bedrijfsleven. In commissariaten is hij veelal voorgedragen door de ondernemingsraad of de vakbond. Ik heb hem nooit kwalijk genomen dat hij dat deed. Het zou toch heel erg zijn als uitsluitend oude rechtse politici in de top van het bedrijfsleven terechtkomen? Dat zou ik pas een schande vinden.”

Wie van de familie lijkt het meeste op uw vader?

“Dat vind ik lastig om te zeggen. Mijn zus Saskia heeft natuurlijk qua loopbaan het meeste gemeen met wat hij deed. We vinden het wel ontzettend lastig om goed te plannen. We zijn heel erg van dingen op het laatste moment laten aankomen. Ik denk dat ik en anderen dat wel hebben meegekregen.”

Bent u wel eens tegen dingen aangelopen waarvan u dacht: goed dat mijn vader dat niet meer heeft meegemaakt? Waarbij hij zich bij wijze van spreken in zijn graf zou om-draaien?

“Niet direct, nee. Ik moet wel denken aan de samenleving die van karakter veranderd is. Daarbij vraag ik me ook af hoe hij op mensen als Pim Fortuyn had gereageerd. De vreselijke dingen die wij allemaal in dit land normaal zijn gaan vinden. Zoals de manier waarop Geert Wilders over medebewoners spreekt. Abject. Daar zou hij zich tegen gekeerd hebben.”

Hoe wilt u dat hij herinnerd wordt?

“Hij is dertig jaar terug overleden. Dat is al zo lang geleden. Heb je het afscheidsfilmpje gezien dat Lodewijk Asscher heeft gemaakt toen hij afscheid nam van zijn ministerie? Aan het eind daarvan zet hij achter het bureau een zwartwitportret van mijn vader, die ook ooit minister van Sociale Zaken was, waarbij hij zegt: ‘Hou het in de gaten, hè.’ Heel mooi. Zo wil je wel herinnerd worden.”

Tussen dromen en daden

door BRAM STEMERDINK

De PvdA-beginselen van 1977 op het gebied van vrede en veiligheid waren Joop den Uyl op het lijf geschreven. Kort samengevat: niet-militaire middelen tot belangenbehartiging, overleg, politieke en economische actie verder ontwikkelen, wederzijdse militaire afschrikking vervangen door ander systeem en de ontbinding van militaire machtsblokken. Een droombeeld? Den Uyl vond dat je een utopie nodig had bij het maken van politieke keuzes, dat je dankzij een droombeeld helder voor ogen kon houden wat je wilde, en vooral ook wat je niet wilde.

Den Uyl had grote moeite met de rol die krijgsmachten speelden in de internationale politiek. Hij kon geen enkele krijgsmacht, ook de Nederlandse niet, los zien van de rol die de Pruisisch georiënteerde Duitse krijgsmacht had gespeeld in de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Hij voelde zich onwennig, onzeker in de buurt van vertegenwoordigers van die krijgsmacht en opereerde in hun gezelschap dan ook vaak wat onhandig. Daarin deed hij niet onder voor zijn minister van Defensie tot en met 1976, Henk Vredeling.

Deze instelling kwam de besluitvorming niet ten goede toen het erop aankwam, om het voorzichtige uit te drukken. Dat bleek mij voor het eerst bij de eerste Molukse treinkaping bij Wijster, december 1975. Kort na het begin van de kaping belde Den Uyl mij op met een merkwaardige mededeling. Hij zei, ik was toen staatssecretaris van Defensie, dat de minister niet in het crisisteam zou worden gevraagd om twee redenen: gebrek aan kennis van het functioneren van een krijgsmacht en onvoorspelbaarheid van gedrag. Hij voegde eraan toe dat als de krijgsmacht zou moeten ingrijpen, hij mij zou raadplegen en hij verzocht mij dit telefoongesprek niet te bespreken met de minister van Defensie. Daar zit je dan, als eenvoudige staatssecretaris.

De kaping bij Wijster onttaarde in een moordpartij van de kant van de Molukkers. De machinist van de trein werd neergeschoten, twee passagiers werden geëxecuteerd. Er moest wat gebeuren van de kant van de regering, er klonk, mag ik zeggen, wel enige wanhoop door in de stem van Den Uyl als hij belde over de militaire opties. Zonder minister Vredeling op de hoogte te stellen van deze telefoontjes overlegde ik veel met hem over de militaire mogelijkheden een eind te maken aan de gijzelingsactie. Zo was hij op een indirecte manier toch bij de besluitvorming betrokken, zullen we maar zeggen! Uiteindelijk was militair ingrijpen niet nodig, de kapers gaven zich over.

Bij de tweede kaping, 23 mei 1977, was ik minister. Negen Molukkers uit Bovensmilde en Assen namen bij De Punt de inzittenden van een trein in gijzeling, terwijl vier kompanen de leerlingen en onderwijzers van een school in Bovensmilde gijzelden. Den Uyl belde kort na het begin van de gijzelingsactie op en zei dat hij hetzelfde crisisteam van ministers bijeen wilde roepen als bij de eerste gijzelingsactie, maar dat hij graag regelmatig contact met mij wilde hebben over eventueel militair ingrijpen. Hij deed een Uyliaans voor-

6 september 1977: Zuid-Molukkers demonstreren bij het proces tegen de treinkapers en schoolbezitters. FOTO: BERT VERHOEFF

Welk besluit ook zou vallen, militair moest alles tot in de puntjes worden voorbereid

stel: “Het ministerie van Defensie ligt naast dat van Justitie, als ik je bel hoeft je alleen maar over te steken, tussendoor kun je dan op eigen initiatief langskomen om te kijken hoe de vlag ervoor staat.”

Zo gezegd, zo gedaan. Al snel bleek mij dat de afkeer van militair geweld om de tweede gijzeling te beëindigen bij Den Uyl zo mogelijk nog groter was dan bij de eerste. Dit in volstrekte tegenstelling tot Dries van Agt, de minister van Justitie, die ten koste van alles wilde voorkomen dat er weer executies zouden plaatsvinden. Hoe dan ook, welk besluit ook zou vallen, militair moest alles tot in de puntjes worden voorbereid – en dat gebeurde. De militaire medewerkers deden hun werk voortreffelijk. Den Uyl had geen interesse in de militaire kant van de zaak. Hij geloofde graag dat het allemaal goed voorbereid zou worden. Bij hem ging het maar om één vraag: hoe lang kun je doorgaan met het trainen van soldaten voor zo’n gevaarlijke actie met telkens weer de boodschap dat er op politiek niveau was besloten de geplande militaire actie uit te stellen?

Den Uyl wilde blijven praten, blijven proberen zonder de inzet van militairen tot een oplossing te komen. Het toeval wilde dat ik uitge-rekend in deze periode naar een belangrijke vergadering van de Nucleaire Planning Groep van de Navo moest in Ottawa, Canada. Op 7 juni

vertrok ik. Toen ik in mijn hotel annex conferentiegebouw aankwam, bleek Den Uyl een permanente verbinding met Den Haag te hebben geregeld.

Dat heb ik geweten: een stroom van telefoontjes volgde. Een wanhopige Den Uyl aan de telefoon, een minister-president die eigenlijk wel weet dat militair ingrijpen onontkoombaar is, maar dat niet wil en niet kan accepteren, je wordt er niet vrolijk van. Kort voordat het besluit werd genomen, belde hij weer op. “Ik ga het verliezen, Bram,” was zijn enige mededeling. Kort nadat het besluit was genomen, kreeg ik Den Uyl nogmaals aan de telefoon met de mededeling dat een meerderheid van de betrokken ministers had besloten tot militair ingrijpen. Resultaat: gijzelingsactie beëindigd, kinderen en onderwijzers vrij, twee treinpassagiers en zes kapers omgekomen.

En paar uur na mijn terugkeer uit Canada, 13 juni, vond ik op mijn bureau twee mededelingen: onmiddellijk Den Uyl bellen, en om 16.30 uur naar koningin Juliana. Den Uyl had een dringend verzoek: “Wil jij de relevante geluidsopnames van de gijzelingsactie beluisteren en mij zo snel mogelijk berichten of alles naar jouw mening correct is verlopen?” Het gesprek bij de koningin ging over nucleaire bewa-pening en de afloop van de gijzelingsactie, inclusief de suggestie de geluidsbanden te beluisteren. Dat heb ik gedaan. Ik heb er vele uren aan besteed en mijn conclusie kon gelukkig zijn dat alles binnen redelijke grenzen was afgewikkeld. Den Uyl was duidelijk blij met deze conclusie.

Binnen redelijke grenzen, jazerak, maar zoals Den Uyl later noteerde: ‘Gewelddadige acties zijn nederlagen voor een democratie. Voel dat ook persoonlijk zo.’

Om de kwaliteit van de politiek

door **FRANS BECKER** en **PAUL KALMA**

De naam van Joop den Uyl is in de Nederlandse politieke geschiedenis vooral verbonden met het kabinet waarvan hij premier was. En met de tragiek van het tweede kabinet-Den Uyl dat er (na een daverende verkiezingsoverwinning van de PvdA in 1977 en eindeloze onderhandelingen) toch niet kwam. Veel minder aandacht is uitgegaan naar het politieke denken en schrijfwerk van Den Uyl. Het vond zijn neerslag in tal van artikelen, redevoeringen en rapporten, waarvan de fundamentele werden gelegd toen hij directeur was van de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid. Daarin betoonde 'de doctorandus uit Buitenveldert' zich de programmatische expeditieleider die de Nederlandse sociaaldemocratie de weg wees, nadat het naoorlogse bestand van rooms-rode samenwerking in een gedisciplineerde samenleving was uitgewerkt.

Het is een verspreid oeuvre, maar kent samenhang en consistentie. Het vormde decennialang de ideologische ruggengraat van de PvdA – al moet je bij Den Uyl altijd oppassen om het begrip 'ideologie' te gebruiken. Vrijheid en gelijkwaardigheid spelen er een centrale rol in, evenals democratisering en economische ordening. Het culmineerde in het WBS-rapport *Om de kwaliteit van het bestaan* (1963). Als een rode draad door dit alles loopt zijn visie op wat de essentie van politiek is. Wij menen dat zijn opvattingen en zijn werkwijze nog steeds een bron van inspiratie kunnen zijn, zeker voor de huidige, ontredde sociaaldemocratie. Er is geen reden om het tijdperk-Den Uyl te romantiseren, maar een klein beetje heimwee is wel op zijn plaats – naar Den Uyl.

Een politiek-wetenschappelijke broedplaats

Op 23 september 1987, drie maanden voor zijn overlijden, vond een van de laatste optredens van Den Uyl plaats: een lezing in het PvdA-kantoor aan de Amsterdamse Nicolaas Witsenkade voor de gesprekskring sociaaldemocratische geschiedenis van de Wiardi Beckman Stichting. Onderwerp: *Om de kwaliteit van het bestaan* – het laatste rapport uit zijn WBS-periode, dat hij daar krachtig, als een politieke geloofsbelijdenis, verdedigde.

Onder zijn leiding had de denktank van de PvdA zich in de tweede helft van de jaren vijftig tot een broedplaats voor nieuwe ideeën ontwikkeld, in de schaduw – en geregeld tegen het zere been – van een weinig avontuurlijke partijleiding. Er was alle aanleiding om nieuwe wegen in te slaan. De democratie functioneerde, ook in partijverband, niet goed meer. Op de dag vóór de partijraad, vertelde Den Uyl toen, werd er bij de WBS 'rondgebeld naar de burgemeesters van een aantal plaatsen in het land of zij in godsnaam een vraag wisten te bedenken om de volgende dag te stellen'. Maar ook programmatisch was de PvdA verbleekt. Op de golf van economische groei was de welvaart toegenomen en waren de grondslagen van een verzorgingsstaat gelegd. Welke rol moest de sociaaldemocratie nog spelen?

In dit klimaat gooide de WBS-staf de kont tegen de krib. De houding van de Tweede Ka-

merfractie inzake de Nieuw-Guineakwestie had al een eerste verzet uitgelokt – en er vormde zich de zogenoemde 'anti-partijgroep', waar Den Uyl maar enige afstand toe hield vanwege zijn lidmaatschap van het partijbestuur. De stafleden verwierpen de gedachte dat er met de komst van de welvaartsstaat geen maatschappelijke tegenstellingen meer zouden zijn, onder meer geïnspireerd door het artikel *De Veenbrand* van politicoloog Andries Hoogerwerf. Zo werd de sociaaldemocratische denktank de aanjager van een nieuwe koers, in de vorm van genoemd rapport *Om de kwaliteit van het bestaan*. Het zou de grondslag vormen voor de koers van de partij in daaropvolgende decennia.

De rol die Den Uyl in dat proces speelde, was groot. "Een van de eerste discussies die ik me herinner," vertelde toenmalig staflid Ed van Thijn later aan John Jansen van Galen en Bert Vuijsje, "ging over het onderwerp reclame. Den Uyl ging de meest reactionaire taal uitslaan en bracht de staf tot razernij, echt tot razernij. Dat ging een uur door. En de volgende dag lagen we in de krant dat hij die maandagavond in een forum van het Genootschap voor Reclame had gezeten, en daar breeduit onze argumenten had zitten uitventen. Die werkwijze is hij nooit helemaal kwijtgeraakt."

Om de kwaliteit van het bestaan

Den Uyl was getekend door zijn afkeer van totalitaire politiek. Hij hield bepaald niet van ideologisch socialisme, wel van maatschappijanalyse. Niet van utopieën, wel van pragmatisch reformisme, geleid door een politieke visie. 'Het doen wat de hand vindt om te doen, zonder te geloven in de heilstaat of "het" socialisme, met een diepe bevrediging in het geluk de kleine taken te kunnen volvoeren is een winst van de bezettingsjaren,' schreef hij in 1956. Daarbij golden voor hem de begrippen vrijheid en gelijkwaardigheid als belangrijkste ijkpunten voor een andere samenleving.

Niet voor niets heet het rapport uit 1951 waarop hij grote invloed uitoefende *De weg naar vrijheid*. Het gaat hem om 'een vrijheid voor allen en een vrijheid in gemeenschap en verantwoordelijkheid'. In de huidige samenleving is er juist 'een pijnlijk gebrek aan individualisme, aan mensen, die het leven volgens eigen keuze vorm geven'. En ontplooiingskansen hebben voor Den Uyl niet alleen betrekking op arbeid, politiek burgerschap en onderwijs, maar

Hij keerde zich ook tegen de achterkamertjespolitiek van verzuild Nederland

nadrukkelijk ook op de cultuur. In een in 1953 gehouden discussie over dat thema zegt hij: "Zoals het socialisme in de vorige eeuw tot taak heeft gehad, onrust en 'begeerte' te wekken [...] op het vlak van het sociale en economische, zo geldt dit thans voor het culturele."

Het maakte sociaaleconomische hervormingen voor Den Uyl overigens niet minder belang-

rijk. Volgens hem bleef er, ondanks de sociale vooruitgang die er sinds de oorlog geboekt was, sterke ongelijkheid bestaan in bezitsverhoudingen, macht en onderwijskansen. Om deze gebreken aan te pakken zouden de overheidsinvesteringen sterk moeten worden verhoogd. En daar, schrijft hij in 1957, wringt het: 'Overziet men de periode sinds de bevrijding, dan is het onmiskenbaar, dat de collectieve bestedingen achter zijn gelopen bij de particuliere en in de private sfeer veel is verspild van wat de collectieve sector te kort kwam.'

Het is deze gedachtegang die zes jaar later centraal zal staan in het WBS-rapport *Om de kwaliteit van het bestaan*. 'In de geduldige cijfers van het nationale inkomen', aldus het rapport, 'telt de elektrische tandenborstel evenzeer als de verpleeghulp, de reclame-uitgaven voor het definitieve kalmeringsmiddel evenzeer als de entreprijzen voor de schouwburg, het commissarissenantiëme evenzeer als de blindenrente.' Verdergaande groei, zou luidt de strekking, zal de gebreken van ons type samenleving niet oplossen. Enerzijds is een herschikking nodig van de internationale verhoudingen om de kloof tussen minder en meer ontwikkelde landen te dichten. Anderzijds zal op nationaal niveau voorrang moeten worden gegeven aan collectieve voorzieningen. Zo kan – op het gebied van wonen, gezondheidszorg, sport en recreatie, openbaar vervoer, cultuur – de kloof tussen private rijkdom en publieke armoede worden gedicht.

Den Uyl, die zich bij zijn stellingname onder meer liet inspireren door de econoom John Kenneth Galbraith, kreeg er in de PvdA niet direct de handen voor op elkaar. Kritisch waren onder meer vader en zoon Drees. De laatste bezorgde hem de bijnaam 'Uylbraith' – en dat was niet positief bedoeld. Desondanks klonk het rapport ruimschoots door in het verkiezingsprogramma van 1963 – dat er zijn naam aan ontleende – en kreeg Den Uyl de gelegenheid het uitgebreid toe te lichten op het congres van de PvdA van dat jaar. Dat dit programma ook de grondslag voor de koers van de PvdA kon worden kwam in niet geringe mate door het feit dat de opsteller ervan ook de politieke leidsman van de Nederlandse sociaaldemocratie werd.

Democratische politiek

Een tweede hoofdlijn in het denken en doen van Den Uyl, naast de kwaliteit van het bestaan, betreft de democratisering van overheid, politiek en maatschappij. Hij wilde de samenleving verregaand hervormen langs democratische weg, met de overheid in een belangrijke, sturende rol. Maar hij was bepaald geen volbloed étatist. Zijn sturingsdrift werd in toom gehouden door zijn streven naar betrokkenheid van burgers, naar wat later 'spreiding van macht' zou gaan heten. Zoals hij zich ook krachtig keerde tegen de achterkamertjespolitiek van verzuild Nederland. Den Uyl sprak van een politiek systeem van belangenverstrengeling, waar beginselen nauwelijks enige kans kregen. "Er is geen ritselmaatschappij geweest als in de jaren vijftig."

Het antwoord op de beslotenheid van de elite en de beperkte mogelijkheden tot participatie zoekt Den Uyl – behalve in investeringen in publieke voorzieningen, het onderwijs voorop, die

de openheid van de samenleving vergroten – in vergaande democratisering. Waar macht wordt uitgeoefend, moet macht gecontroleerd worden. Dat heeft bij hem niet alleen betrekking op het politieke systeem in engere zijn (doorzichtigheid van bestuur en verantwoordingsplicht voor bestuurders; een heldere keuze tussen een regerings- en een oppositieblok; het verkleinen van de afstand tussen kiezer en gekozen; directe participatiemogelijkheden voor burgers), maar ook op 'het doortrekken van een nog onvoltooide democratie in andere sectoren van de samenleving' – niet in de laatste plaats de ondernemingen in ons land.

Hij gebruikt het begrip democratie ook in een bredere betekenis, namelijk waar sociale mobiliteit en zeggenschap samenkomen: daar waar het lukt om 'doorstroming en democratische wisselwerking [...] in onze geïnstitutionaliseerde maatschappij' te versterken. 'Fundamentele democratisering', noemt hij dat, in navolging van de Duits-Amerikaanse socioloog Karl Mannheim. Toch wijken Den Uyls

Het ontmaskeren van particuliere belangen die achter verheven idealen schuilgaan

opvattingen in veel opzichten van die van Mannheim af. De laatste hanteert een elitair planningsbegrip en betoont zich huiverig voor de 'massademocratie'. Voor de Nederlandse sociaaldemocratie is planning eerst en vooral instrument ten dienste van democratische politiek, waar de ontwikkeling én overbrugging van maatschappelijke conflicten centraal staat.

In de jaren tachtig omschrijft hij politiek als de sfeer waarin 'belangen [worden] aangevochten, vaak met fatsoenlijke, soms met onfatsoenlijke middelen. Daarin wordt onrecht aangericht en recht gedaan. Daarin wordt strijd geleverd, gewonnen en verloren [...] en gelden 'links' en 'rechts' als herkenningpunten waar massa's zich verzamelen. Politiek draait niet alleen om fraai geformuleerde (partij)politieke visies, maar 'ook en vooral [om] die momenten in de toekomst waarin de koppeling van belang en idee, van verwachting en teleurstelling mensen in beweging zet, revoluties ontketent en de maatschappij verandert.'

Politiek was voor de Den Uyl: het ontmaskeren van particuliere belangen die achter verheven idealen schuilgaan. Het vermogen om een sociaal- of cultuurkritische gezindheid om te zetten in concrete idee- en machtsvorming. Inderdaad: 'In de politiek, dus in het proces van machtsvorming [dient] zij vertaald te worden in termen van omvorming van maatschappelijke instellingen en van bestuurlijke ordening om relevant te zijn.'

Tot slot: de economische orde ter discussie

Democratie en de ondernemingsgewijze productie: het was een kernthema voor Den Uyl. Hoe het gemeenschapsbelang en dat van de werknemers samen met dat van de

Klankbord / Bert Verhoeff

PvdA-congres, Amsterdam, 1982. Voor zover ik weet was Liesbeth de enige echtgenote van een politicus die ook zelf politiek actief was. De Rooie Vrouwen, abortus, Argentijnse moeders. En natuurlijk zeer kritisch klankbord van Ome Joop. Ze pikt het niet als Bibikov de toespraak van haar man komt verstoren. Ze krijgt hem zowaar stil, de regelmatig met een klappertjespistool zwaaiende lijsttrekker van de Reagering die leuzen roept als 'Wij beloven niets - en daar houden we ons aan' en 'Den Haag het land uit, te beginnen uit Amsterdam'.

ondernemingsleiding in één verband te brengen? Hij deed er al in 1957 in een belangrijk rapport over het ondernemingsbestuur voorstellen voor – en hij kwam erop terug toen hij als minister-president het politieke debat (over de nieuwe schaarste, over zeggenschap over investeringen, over de structuur van de onderneming) aanging in een lezing die hij in 1974 hield voor werkgeversverbond VNO, getiteld 'Socialisme en ondernemingsgewijze productie'. Ze deed veel stof opwaaien. Volgens biograaf Anet

Bleich vatten de ondernemers zijn 'als intellectuele uitdaging bedoelde rede op als een soort oorlogsverklaring.'

Daarmee deden zij zijn voordracht tekort. Het was de tijd van de oliecrisis, de opmars van multinationale bedrijven, dreigende grondstofschaarste en milieuvernietiging. Het VNO had het onderwerp zelf geagendeerd. Den Uyl

‘Voor visie moet je naar de oogarts’

vervolg van pagina 15

betoogde dat, waar de ruimte voor inkomensgroei als gevolg van het milieuvraagstuk beperkt zou zijn, kleinere inkomensverschillen dan wel prioriteit zouden moeten krijgen. Zoals de internationalisering van de economie – inclusief investeringsbeslissingen – de medezeggenschap van werknemers des te belangrijker maakte. En zou lagere groei, met meer werkloosheid als gevolg, niet moeten leiden tot een zekere beperking van het arbeidsaanbod (bijvoorbeeld via vrijwillige vervroegde pensionering)?

“Mij staat,” zo rondde Den Uyl zijn betoog af, “een economische orde voor ogen waarin zij, die in verschillende geledingen van het productieproces werkzaam zijn, gezamenlijk het kapitaal organiseren en de tegenstelling tussen gevers en nemers overwonnen is. Maar ik weet dat dit een inzicht is dat wellicht door weinigen van u wordt gedeeld. Ik zeg er bij: het hoeft ook niet te betekenen dat we [...] niet tot overeenstemming zouden kunnen komen over de aanpak van de concrete noden van vandaag: werkloosheid, inflatie, het ongeremde beslag op schaarse hulpbronnen.” Waarna de premier VNO-voorzitter Chris van Veen, die zich in zijn inleiding had afgevraagd of ‘wij ondernemers niet te vriendelijk voor de overheid zijn’, grijnzend meedeelde dat ‘u althans ten opzichte van deze regering van dit zelfverwijt ontslagen bent’.

Er zijn, zo schreef historicus Maarten van Rossem, ten minste enkele politici nodig, zoals Den Uyl, die de grote vragen des tijds relateren aan de politiek van alledag. ‘Zouden dergelijke politici ontbreken, dan zou de politiek het al spoedig moeten stellen zonder inzicht in de problemen van het moment en uitzicht op de problemen van de toekomst.’ Misschien is het ontbreken daarvan wel het grootste tekort van de huidige politiek. “Voor visie moet je naar de oogarts,” pleegt de huidige premier Rutte gekscherend te zeggen. Lachen!

De citaten zijn ontleend aan: ‘Socialistische cultuurpolitiek, een discussie tussen prof. Dr W. Banning, J.J. Buskes, J. de Kadet, prof. Dr Fred L. Polak, prof. Ir W. Schermerhorn en drs J.M. den Uyl’, in: *Socialisme & Democratie* (1953) nr. 9; J. Bank en S. Temming (red.), *Van brede visie tot smalle marge. Acht prominenten over de SDAP en de PvdA* (Alphen aan den Rijn 1981); J. Jansen van Galen & B. Vuijsje, *Joop den Uyl. Politiek als hartstocht. Een portret in twintig interviews* (Weesp 1985); J.M. den Uyl, *Inzicht en uitzicht. Opstellen over economie en politiek. Met een inleiding van M. van Rossem* (Amsterdam 1988); J.M. den Uyl, *De toekomst onder ogen. Beschouwingen over socialisme, economie en economische politiek* (Amsterdam 1986); J.M. den Uyl, ‘Om de kwaliteit van het bestaan. Een postume voordracht’, *Socialisme & Democratie* 52 (1995) nr. 2; A. Bleich, *Joop den Uyl 1919-1987. Dromer en doordouwer* (Amsterdam 2008).

Frans Becker en Paul Kalma hebben beiden enige tijd bij de WBS gewerkt.

Kleinzoon Gillis Kersting

- kleinzoon, zoon van Barbara den Uyl
- woont in Amsterdam (West)
- leeftijd: 35
- beroep: historisch onderzoeker
- vriendin

‘Dat sfinxachtige schijn ik van hem te hebben’

door NICO HAAASBROEK

Op zijn website stelt Gillis Kersting zich voor als historicus en journalist die artikelen over militaire geschiedenis schrijft. ‘Geweld gerelateerde onderwerpen zijn van mijn gading,’ staat er. Bij onze kennismaking op een rustige plek in het voormalige Filmmuseum in het Vondelpark voegt hij daaraan toe dat hij secretariael medewerker van Artsen zonder Grenzen is. Gillis is de zoon van filmregisseur Barbara den Uyl.

Hoe ken jij Joop?

“Toen hij overleed, was ik vijf. Ik weet nog wel dat toen wij aan het voetballen waren in de gang van zijn huis in Buitenveldert, hij daar vrij chagrijnig naar keek. Dat vond hij niet leuk. Maar uit de manier waarop mensen over hem spraken, met veel bewondering, begreep ik wel dat hij heel veel voor mensen heeft betekend. Als mensen erachter komen dat ik een kleinzoon van Joop den Uyl ben, dan benaderen ze me altijd heel voorzichtig. Toen ik in dienst trad bij *De Telegraaf* en ik werd voorgesteld als kleinzoon van Joop den Uyl, werd daar door de redactie smakelijk om gelachen. Zo van: je opa moest eens weten dat je hier zat. Dat beschouwden ze als een soort overwinning. Het valt me altijd heel erg mee hoeveel mensen hem nog blijken te kennen, ook veel oudere alloctonen, die met hem weglopen.”

Heb je iets van hem?

“Ja, ik heb begrepen dat ik de neus van hem heb. Dat wipneusje. Alleen staat mijn neus nu scheef. Ik ben vechtsporter. Als ik weer klaar ben met dat vechten, dan is die weer helemaal zoals Joop. Dat sfinxachtige, dat schijn ik ook van hem te hebben.

Dat je soms niks zegt, en dat mensen dan niet weten wat ze met je aan moeten.”

Doe je dat bewust, dat zwijgen?

“Nee, dat is gewoon een genetische afwijking.” (Gelach)

Saskia vertelde dat ze met het beheren van het archief van Joop en Liesbeth wil stoppen. Heb jij er al over nagedacht of je die taak samen met Bart (zoon van Xander) wilt overnemen?

“Ja, dat wil ik wel doen, al heb ik mij nog niet in het familiédossier verdiept. Ik houd wel van onderzoek. Als iemand naar mij toe komt met een goede onderzoeksvraag, wil ik hem of haar wel helpen. Als ik na lezing zou stuiten op feiten die het wel verdienen om openbaar te worden gemaakt, zou ik dat zelf doen en dat niet aan iemand anders overlaten. Maar misschien word ik in de loop der jaren in mijn denken daarover wel milder. Historisch onderzoek dient een algemeen belang, maar als het gaat om informatie die mijn familie in verlegenheid zou kunnen brengen, verstrek ik die informatie niet.”

Ken jij nog mooie verhalen over Joop?

“Nou, ik weet wel dat Xander in een bandje zat en als ze dan thuis bij Joop aan het spelen waren en Joop binnenkwam na een lange ministerraad, dan zei hij niks en ging hij erbij zitten. Als ze dan klaar waren met muziek maken, ging hij weer weg. Al die tijd zei hij geen woord. Misschien deed hij dat om gewoon even tussen mensen te zijn, mensen die niet bezig waren om hem een loer te draaien of zo.”

Heb jij ooit de behoefte gehad om op enige manier in zijn voetsporen te treden?

“Dat hij een symbool is geworden van links Nederland is zeker iets dat mij aanspreekt, maar het beroep van politicus is, denk ik, niet voor mij weggelegd.”

Bril poetsen uit verveling

Mijn relatie met Joop den Uyl was gecompliceerd. Dat is een open deur, want de relatie tussen een politiek leider en zijn adviseur is nooit eenvoudig.

door TOM PAUKA

Wat Joop den Uyl prettig vond, was dat ik hem zag als de, voor dat moment, enig denkbare leider van de sociaaldemocraten. Wat hij nuttig vond, was dat ik de golfbewegingen in de publieke opinie leek te begrijpen en ze ook redelijk goed kon voorspellen. Wat hij onaangenaam vond, was dat ik reacties op zijn optreden soms verklaarde uit zijn gedrag.

Prettig, nuttig en onaangenaam.

Ik ben nooit anders dan met gemengde gevoelens begonnen aan een klusje voor hem. Ik ga verder niet in detail beschrijven wat zich tussen Den Uyl en mij heeft afgespeeld, want dat hoort een adviseur niet te doen, ook niet als we intussen meer dan een halve eeuw verder zijn. Maar Den Uyl zelf heeft ooit een kleine, maar kenmerkende uitlating gedaan over onze relatie en die komt men nog steeds tegen. Kort geleden nog een keer in Margriet van Liths biografie van Wim Meijer: ik zou Den Uyl erop hebben gewezen dat hij bij een debat niet steeds zijn bril moest op- en afzetten.

Dit is wat er gebeurde.

In januari 1968 organiseerden Marcel van Dam en ik een serie debatten tussen steeds één politicus en een proefpubliek dat na afloop van het debat uitgebreid ondervraagd werd. Een van de uitkomsten was dat Den Uyl hoog scoorde, hoger dan een van de andere deelnemende politici, op de uitspraak: “Heeft geen belangstelling voor andermans mening.”

Van Dam en ik bespraken dit met Den Uyl en hij kon zich er niets bij voorstellen.

Ik zei: “Als iemand uit het publiek tegen je praat, ga je steeds met je bril in de weer, vertel eens, wat denk je op zo’n moment?”

Den Uyl antwoordde dat hij na de eerste twee woorden gehoord te hebben al wist wat de betrokkene ging zeggen.

“Ja ja,” zei ik, “dus je verveelt je een beetje.”

Hij haalde zijn schouders op.

“En als je knikt, bedoel je niet dat je het met de spreker eens bent, maar dat hij moet opschieten.”

“Zoets ja.”

“En dan ga je je bril poetsen.”

“Kennelijk, ja.”

Den Uyl geen belangstelling zou hebben voor de mening van gewone mensen, was voor hem onverteerbaar. De PvdA was toen nog de partij waarin de linkse elite (‘cultuurgevoeligen’ in de terminologie van destijds) samen optrok met de ‘traditionele arbeidersaanhanger’. De belangen en voorkeuren van die twee categorieën liepen niet bepaald parallel, maar van de partijleider werd verwacht dat hij ze beide in gelijke mate kon vertegenwoordigen en enthousiasmeren. Dat was verre

FOTO'S BERT VERHOEFF

van eenvoudig. De arbeidersaanhanger was vooral geïnteresseerd in behoud en verdere uitbouw van de verzorgingsstaat en als Den Uyl daar voldoende werk van maakte, namen de arbeiders de partijstandpunten op gebied van ontwikkelingshulp en cultuur op de koop toe. Maar het was dus wel altijd schipperen, en voor Den Uyl, een onversneden intellectueel, was het niet minder dan een heksentoor. Hij was geen volksmenner zoals Koos Vorrink en geen vaderfiguur zoals Willem Drees.

De opkomst van Nieuw Links had het er niet gemakkelijker van gemaakt. Want hoewel zich onder de Nieuw Linksers weinig arbeiders bevonden en hun standpunten een beetje elitair en futuristisch waren, had Nieuw Links opvallend veel aanhang onder de oudere, trouwe partijleden. Die zagen nieuwe gezichten op de afdelingsvergaderingen. Opeens was het geen probleem meer om iemand te vinden voor de kascontrolecommissie of voor het maken van het verslag. De partij leefde op. En nou ja, die jongens hadden hun wilde haren nog, daar gingen men voorlopig even niet over zeuren. Maar Den Uyl maakte zich zorgen.

Dit was het gesternte waaronder zich die kleine gebeurtenis in januari 1968 afspeelde. Ik werkte bij de Vara en mijn advieswerk voor Den Uyl was een vorm van vrijwilligerswerk. Ik weet eigenlijk niet, realiseer ik me nu, of hij er zelf behoefte aan had of dat anderen in zijn omgeving het nodig vonden. Hoe dan ook, hij vroeg om adviezen, maar hield ze tegelijk op afstand. “Wat krijgt u na een optreden te horen van uw adviseur, meneer Den Uyl?” “Nou... bijvoorbeeld dat ik tijdens een discussie mijn bril niet mag poetsen.”

Vijf jaar later, in mei 1973, verliet ik de Vara en werd fulltime adviseur van Ed van Thijn, toen fractievoorzitter van de PvdA. Dat was meteen het einde van mijn advieswerk voor Den Uyl, want een persoonlijk adviseur kan maar één heer dienen. In mijn nieuwe functie was de Tweede Kamer mijn werkplek en daar leerde ik de adviseurs van de andere fractievoorzitters kennen. Er waren af en

toe momenten, meestal in de kleine uurtjes, waarop we onze ervaringen vergeleken. En dan bleken we vaak dezelfde dingen mee te maken. Ieder van ons was in het begin getest met een onmogelijke opdracht of er later nog eens mee gestraft als we iets hadden gezegd in de geest van: dat kun je beter zo niet doen want daar ben je niet zo goed in. Niemand van de adviseurs had een baas die kritiek kon incasseren. Maar geen van de bazen zou instemmen met het oordeel dat hij (alle partijleiders waren een hij in die tijd) niet tegen kritiek kon. Iemand vertelde me eens dat hij een noodkreet had ontvangen uit zijn partijgeleideren; men vond dat de partijleider steeds ontoegankelijker werd en geen kritiek of suggestie meer accepteerde. Daar moest de adviseur eens met zijn baas over praten. “Wat ik toen tegen hem gezegd heb, lach niet, was: ik hoor dat jij de laatste tijd duidelijk soepeler omgaat met geluiden uit de partij. Is dat een voorname van je? Heb je besloten om meer open te staan voor kritiek? In ieder geval, het valt goed hoor, zo’n open houding, daar gaan we van profiteren.”

Ik vroeg of het werkte.

“Jazeker. Ik ga het niet standaard doen, maar ik heb wel gemerkt dat je kritiek beter kunt verpakken als compliment als je wilt dat de boodschap aankomt.”

Behalve in dat ene geval waarin Joop den Uyl zelf vertelde over het briladvies, voel ik me niet gerechtigd om het te hebben over specifieke situaties. Want op die momenten was Den Uyl vaak kwetsbaar en soms zelfs een beetje open. Dus hij vertrouwde me en dat vertrouwen ga ik niet postuum beschamen. Maar voor wie echt nieuwsgierig is naar de kunst van het adviseren en de enigszins verknipte relatie waarin dit vaak gebeurt, heb ik een verhaal geschreven, geheel verzonnen dus, met verzonnen figuren en een verzonnen plot. Daaruit kan de lezer net zo veel werkelijkheid opdiepen als hij of zij wil. Of aan kan.

www.argusvrienden.nl.

Titel: Foutje van de adviseur.

Liesbeth / Eddy Posthuma de Boer

‘Twee dingen!’

door **RUDIE KAGIE**

Van Joseph Luns, minister van Buitenlandse Zaken, is bekend dat hij eind jaren vijftig Jan Gerritsen, een van de eerste verslaggevers van het Nederlandse televisiejournaal, een papertje overhandigde en zei: “Dit zijn de drie vragen die u mij mag stellen.” Vervolgens antwoordde de bewindsman behoedzaam, in plechtstatige stadhuiszinnen, zodat hij zeker wist dat slechts een enkeling zou snappen waar het over ging.

De democratiseringsgolf van de jaren zestig rekende af met de gezagsgetrouwe slippendragersjournalistiek. Politici kwamen niet langer weg met vage verklaringen of wollige gemeenplaatsen. Ondervragen betekende voortaan dóórvragen.

Joop den Uyl sloeg onder alle omstandigheden een rustige, bedaarde toon aan, stak een signaal op en staarde met toegeknepen oogjes in de wolken die hij uitblies. De camera hield van hem, hij kwam vertrouwenwekkend over op het kijkbuisvolk. De beantwoording van een vraag placht hij veelal in te luiden met: “Twee dingen”

– terwijl hij intussen bliksemsnel nadacht over de twee aspecten die hij te berde zou kunnen brengen. Zo wist hij de suggestie te wekken dat hij de materie tot in de toppen van de vingers beheerste. Als kijker wist je: deze man zou oeverloos over dit onderwerp kunnen doorpraten, maar als pragmaticus beperkt hij zich tot de essentie.

Toch was ook Den Uyl een meester in versluisd taalgebruik, de hyperbool, het eufemisme, de retorische vraag en de omkering om aan te tonen dat hij gelijk had. Een groep gevorderde studenten taalbeheersing uit Groningen analyseerde in 1978 onder aanvoering van docent Peter van Lint tientallen ‘wekelijkse interviews met minister-president drs. J.M. den Uyl’ (en schreven daar een boekje over met de titel *Ja kijk, mag ik dit zeggen...*). Ze ontdekten een stijl van spreken die aan elkaar hing van parallelismen (‘Nederland heeft het moeilijk, ook ondernemingen hebben het moeilijk’), zelfcorrecties (‘Het is een principiële zaak, althans voor mij, althans voor de regering’), correctie van de interviewer (‘Die term is van u, ik zou het anders noemen’) en de dubbele ontkenning om de eigen mening te maskeren (‘Ik zeg ook

niet dat er geen parlementaire enquête zou moeten zijn’). Uit het onderzoek kwam Den Uyl naar voren als een ethisch politicus, iemand die het voortdurend heeft over bereidheid tot samenwerken, die maant tot voorzichtigheid in oordelen en wijst op solidariteit met zwakkeren in de samenleving en de zorg voor ‘de kleine mensen’.

Aldus werd wetenschappelijk aangetoond dat hij overkwam als een slimme prater die handig gebruikmaakte van de ontsnappingsmogelijkheden die interviewees hem boden. In plaats van een duidelijke vraag werd hem veelal slechts verwachtingsvol een stelling voorgelegd (‘Het waren dolle toestanden deze week in het kabinet’) en dan was het de bedoeling dat hij daarop reageerde. De onderzoekers gaven een fictief voorbeeld van een dialoog die kenmerkend was voor de tactiek die strategisch woordvoerder Den Uyl tot de zijne had gemaakt.

Vraag: “Meneer Den Uyl, vindt u dat de regering door moet blijven regeren?” Antwoord: “Regeren, die term is van u, niet van mij, maar ik begrijp wat u bedoelt en ik zie, althans de regering ziet, geen reden om te veronderstellen dat het anders zou gaan.”

door **NICO HAASBROEK**

An het eind van een lang middaggesprek in hotel Schiller aan het Rembrandtplein zegt Saskia, de oudste dochter van Joop den Uyl: “Huilver bekruipt mij als ik over Joop en Liesbeth praat. Ik ben het niet, het zijn mijn ouders. Wie ben ik om daar weer over te beginnen? Wie zij waren en wat zij deden, dat was zo de moeite waard dat het doodzonde zou zijn om ze te vergeten. Joop was een familieman. Om de veertien dagen kwamen de familieleden op zondag naar Buitenveldert. Als je er niet was, werd je opgebeld: waar blijf je? Dan kwam je en dan zei ie ‘grom grom’ en dan was hij stiekem bezig in zijn studeerkamer.

Onze zoon Hernan uit Colombia zat dan op de poef onder zijn bureau. Tegen de tijd dat we weggingen, hield hij je staande en ging hij nog van alles met je bespreken. Vaak zaten we dan al met de kinderen in de auto en dan hield hij de deur zo vast dat die niet dicht kon. We waren een kleverige familie.”

Niet lang voor de dood van Joop den Uyl had de familie een huis in de Franse Alpen gevonden om met elkaar de vakanties door te brengen. “Alleen mijn vader was daar in de zomer van 1987, want mijn moeder was een boek aan het schrijven. Ik liep daar met hem op een pad en toen zei hij dat het hem tegenviel dat hij niet meer kon voetballen, omdat hij heel gauw moe was. Hij trapte altijd graag een balletje.”

“Toen we in de herfstvakantie met de kinderen in de Alpen aankwamen, lag er een briefje op tafel met de mededeling: ‘Papa is ziek geworden, dus ik ga nu terug.’ We zijn toen vlak daarna weer terug naar huis gegaan en toen we aankwamen, was hij net geopereerd in de VU – dat was bijna in de achtertuin – en toen bleek dat hij kanker had in de hersenen en dat daar niks meer aan te doen was. Het zat op een plek waar men niet bij kon, of in ieder geval toen niet. Dus hebben we hem mee naar huis genomen en hem thuis verpleegd. Dat was best een heel mooie, soms ook in verdrietige periode.”

“Hij is de dag voor kerst thuis overleden. De uitvaartdienst in de Nieuwe Kerk was heel mooi, maar wat ik nooit zal vergeten, was dat op weg naar de begraafplaats op elk kruispunt een motoragent stond, als een soort saluut. Op Westerveld staat ter herinnering

Dochter Saskia Noorman-Den Uyl

- oudste dochter
- woont in Heemstede
- leeftijd: 71
- getrouwd met: Th. Noorman
- kinderen: Anne Weike, Merel, Hernan en Marlèn, tien kleinkinderen
- PvdA-lid

‘We waren een kleverige familie’

een steen met de naam van mijn vader en de naam van mijn moeder en zeven vierkante rode steentjes.”

Het archief

“Mijn vader en moeder hadden samen besproken dat ze hun archieven, in elk geval dat van mijn vader, niet in het Rijksarchief, maar in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis hier in Amsterdam wilden onderbrengen. Ed van Thijn ook. Zij hebben mij toen tot twee keer toe meegenomen naar Eric Fischer, die toen directeur was, op dat moment zat het IISG nog tijdelijk in het Westelijk Havengebied in Amsterdam. Ik werd voorgesteld en mijn ouders vertelden wat ze wilden. Dat was het.”

Waarom wilden ze naar het IISG?

“Omdat ze niet wilden dat hun archief in een rijksarchief terechtkwam waar eigenlijk niemand er meer over ging. Het ging om dingen als beheer en toegankelijkheid. Het heeft vijf jaar geduurd eer het materiaal helemaal was gerubriceerd en ontsloten. Dat kwam doordat ze nooit wat weggooiden. Het archief bestaat uit 1400 nummers. Eén nummer kan uit een dik pak bestaan, een ander uit iets veel dunners. Alles is geordend op

datum, niet op gevoeligheid. Het grootste deel is toegankelijk voor iedereen. Dat is afdeling A. Voor sommige archieven moet je wel speciaal toestemming hebben. Daar mogen serieuze onderzoekers in. Dat is dus B. Afdeling C is en blijft gesloten. Daar zitten alle gesprekken van mijn vader met de koningin in. Dat blijft potdicht, tot in lengte van dagen.”

In die tijd had je ook de Lockheed-affaire, waarbij prins Bernhard betrokken was. Speelde voor u bij de beslissing om dat deel van het archief niet open te stellen ook mee dat dat een controversieel onderwerp was?

“Nee. Ik probeer daarin een zo waardevrij mogelijke positie in te nemen. Die zware verantwoordelijkheid is op mijn bord geschoven in de korte periode tussen zijn ziek worden en zijn dood, een tijd waarin hij niet zoveel meer kon.”

Ik neem aan dat u in zijn geest probeert te handelen.

“Ja. Dat is soms wel lastig, want aan de ene kant was hij iemand die best open was, maar tegelijkertijd heeft hij over zijn gesprekken met de koningin nooit iets willen zeggen. Dat respecteer ik ook.”

Mocht Anet Bleich, die de biografie over Joop schreef, wel bij afdeling C?

“Bij sommige stukken heb ik haar toegelaten. Ik heb bij haar boek waarschijnlijk net iets te veel goed gevonden. Daar heb ik nog wel een beetje spijt van gehad. Haar biografie is een fractie van wat er in het archief over mijn vader te vinden is. Ik kan niet van een afstand naar haar biografie kijken. Daarvoor zit ik er zelf te dichtbij.”

Dat u haar misschien iets te veel informatie hebt gegeven, zal zij op prijs hebben gesteld.

“Nee. Je wilt de geschiedenis niet vervalsen en je wilt ook niet dat er dingen helemaal worden weggemoffeld. Het gaat toch vooral over mensen en wat die gedaan hebben, en daar zit spanning tussen.”

Wie gaat er over het archief?

“Het archief blijft eigendom van de familie. Ik beheer het nu. Soms mogen mensen het wel lezen, maar niet gebruiken, maar als je iets weet, zijn er ook andere manieren om meer informatie te vergaren en dan kom je er heus wel. Soms zijn de archieven gesloten. Mijn vader hield een soort zakelijk dagboek bij. Daar zat van alles tussen, zoals kleine gespreksverslagen in een soort ordners. Ik heb iemand wel eens een serieus geholpen die wilde weten wat er op een bepaalde datum was gebeurd, maar daar kun je natuurlijk geen dagtaak van maken. Toch is het archief op zichzelf een rijkdom, heel goed gedocumenteerd, en we zijn niet kinderachtig geweest.”

Toch een pikant idee dat u, die zo'n beetje het hele dossier heeft gelezen, de enige bent die veel bijzonderheden over Joop den Uyl weet, maar daar verder niks mee doet.

“Ja.”

Heeft u nog archiefinformatie thuis, die u bewust thuis houdt?

“Nee. Anders zadel ik mijn nazaten daarmee op. Zo open als dit archief is bijna niets, dus moet men blij zijn met wat men krijgt.”

Politiek en PvdA

Hoe kijkt u terug op uw tijd als Tweede Kamerlid?

“Ik vond het bijzonder en ook een soort voorrecht. Ik heb er heel bewust voor gekozen me bezig te houden met mensen aan de onderkant van de samenleving. Tegelijkertijd vond ik het ook moeilijk en

vervolg op pagina 20

‘De PvdA is van mij’

vervolg van pagina 19

spijkerhard. Mij werd lang niet altijd veel gegund, terwijl de Kamer ook gaat over gunnen. Dus dat was best lastig.”

Was het theoretisch mogelijk geweest om Kamerlid te zijn onder uw vader, zoals kinderen hun vader als leraar kunnen hebben?

“Dat had ik nooit gedaan. Toen mijn vader was overleden, waren er vrij snel daarna verkiezingen en werd mij gevraagd of ik ook op de lijst wilde. Ik was toen wethouder in Heemstede. Ik heb nee gezegd. Dat was te vlug. Ik wilde het wel een keer, maar niet gelijk.”

U had ook kunnen zeggen dat het een mooie gedachte is om voort te zetten waarmee hij ooit is begonnen.

“Maar ik was toch al wethouder. Bij mijn beëdiging of mijn eerste speech heeft hij nog op de tribune gezeten. Maar verder mocht hij niet komen. Ik was streng.”

Bent u nog steeds lid van de PvdA?

“Ja.”

Wat vindt u ervan dat de partij zo gemarginaliseerd is?

“Dan zeg ik: *L'état, c'est moi*. Ik bedoel: de PvdA is van mij. Het is maar hoe je het bekijkt. Ik vind dat we nu een goede partijleider hebben, een goed soort mens die in staat is om de PvdA weer op te hijsen. Het enorme verlies was een verlies van een moment. De waan van de dag. Als je naar de peilingen kijkt, zaten we een paar maanden later weer op een heel ander getal. Zo is het nu eenmaal. We hebben een MP die rechts is en er al vrij lang zit en pas als hij ermee ophoudt, krijg je grote verschuivingen en verdere versnippering, maar niet van de PvdA. Die bouwt zich nu op.”

Denkt u nog vaak aan uw vader?

“Ja, het zit wel heel erg in mijn bestaan, maar het is ook alweer een hele tijd geleden. Hij is er gewoon niet meer en dan zie je dat het slijt. Wat ik zo belangrijk aan mijn vader vond, en waar ik ook heel trots op was, was dat hij heel erg bewogen, bevlogen en ook een heel harde werker was als het ging om de rechten van mensen, de kwetsbaarheid van mensen, mensen die het moeilijk hadden. Hij was toch heel erg gevoed en geïnspireerd door de oorlog en de tijd vlak daarna. Toen heeft hij dingen meegemaakt die maakten dat hij bewust voor de politiek koos. Daar zijn wij allemaal mee overgoten.”

Intens betrokken bij Chili

door JAN VAN DER PUTTEN

Wij werden in onze straat in Santiago ‘Los Rusos’ genoemd, de Russen. Het was een straat in een gribus op maar een paar blokken van het centrum, met op elke hoek een café waar de *rotos* zich aan inferieure rode wijn zat zaten te zuipen. Chileense *rotos* zijn geboren losers, armoedzaaiers met altijd dezelfde versleten, vet-tige kleren aan. In het Chili van Salvador Allende konden wij als buitenlanders – het was volop Koude Oorlog – alleen maar Russen zijn. Wij, dat waren tv-journalist Koos Koster (later in El Salvador vermoord) en zijn Mexicaanse vriendin Ana Maria, de Britse Wendy, de Mexicaanse Luz Maria, het Uruguayaanse vriendenpaar De Cucos, hun landgenoot de architect Hugo, mijn toenmalige vrouw en ikzelf, destijds tijd Latijns-Amerikacorrespondent van *NRC Handelsblad*.

Rond die vaste kern van journalisten, sociale activisten, politieke vluchtelingen en zwarte kakkerlakken werd onze bedompte pijpenla in de Calle Aldunate – inmiddels allang opgeofferd aan de stadssanering – wisselend bevolkt door politieke toeristen, activisten, journalisten en profiteurs uit vele landen.

Dit gezelschap kreeg in april 1972 bezoek van een gedreven Nederlandse politicus, oppositieleider Joop den Uyl. Hij was in Chili voor de derde sessie van de Unctad, de VN-conferentie voor handel en ontwikkeling. Deze vergader-marathon van zes weken had in Nederland enorme verwachtingen gewekt; sommigen hebben oprecht geloofd dat de rijke en arme landen harde afspraken zouden maken voor de definitieve uitbanning van armoede en onderontwikkeling.

Van die historische gebeurtenis moest natuurlijk uitvoerig verslag worden gedaan, en niet alleen door bemiddelde media zoals *NRC Handelsblad*. Prins Claus sprong bij. Hij regelde generuze subsidies, zodat zelfs redacteuren van schoolkranten naar Santiago konden reizen. Met zo’n zeventig man en vrouw had Nederland op Unctad III verreweg het grootste contingent journalisten. Voor velen van hen werd ons huis een zoete inval, mede dankzij de altijd aanwezige wijn en rum.

Maar daar kwam PvdA’er Den Uyl niet voor toen hij op een avond voor de deur stond, vergezeld van een jeugdige partijgenoot, Jan Pronk. Hij kwam om met ons te

Joop den Uyl spreekt demonstranten tegen het bewind Augusto Pinochet in Chili toe in de Koopmansbeurs te Amsterdam, 11 september 1975.

FOTO ANP

praten over onze ervaringen in Chili, over wat wij vonden van het ongehoorde experiment van Allende om zonder het gebruik van geweld een socialistische samenleving op te bouwen. Allendes enige instrument was de wet – maar die was niet voor het socialisme gemaakt en kon ook niet veranderd worden, omdat de partijen van de regeringscoalitie Unidad Popular geen parlementaire meerderheid hadden.

Tot laat in de nacht hadden we het over conflictmodel en harmoniemodel, over parlementaire en gewapende strijd, over idealisme en realisme. Ook voor Den Uyl was het niet de vrijblijvende discussie die het in, bijvoorbeeld, Nieuwspoor zou zijn geweest. Later hadden we in onze achterbuurt nog zo’n zinderende avond, en ook nog eentje met Siccó Mansholt, die toen voorzitter was van de Europese Commissie en naar Santiago was gevolgen om de conferentie te redden.

Den Uyl, het zal niemand verbazen, had veel sympathie voor het experiment van Allende. Hartstochtelijk heeft hij zich die weken

in Chili ondergedompeld in de wervelende politieke gebeurtenissen. Hij liep zich het vuur uit de sloffen om zo veel mogelijk mensen te spreken over ‘de revolutie in de legaliteit’, zo veel mogelijk plekken te zien waar aan ‘de vreedzame overgang naar het socialisme’ gewerkt werd. Hij sprak ook met de leider van de Sociaaldemocratische Partij, de Chileense zusterpartij van de PvdA.

Deze piepkleine coalitiepartner viel in het niet bij de grote drie van de Unidad Popular: de Communistische Partij, Allendes eigen Socialistische Partij en de Radicale Partij (waarin de Sociaaldemocratische Partij een paar maanden na de Unctad opging). Een Nederlandse Unidad Popular 2017 zou gaan van D66 tot en met de Socialistische Partij, met een PvdA die qua omvang inmiddels angstig is gaan lijken op haar Chileense zusterpartij van destijds.

De intense betrokkenheid van Den Uyl en Pronk met Chili is in die Unctad-weken begonnen. Later, in 1972, werd het Chili-Komitee opgericht, door onder andere Pronk.

Op 11 september 1973 pleegde

Pinochet zijn staatsgreep. Joop den Uyl, kort tevoren premier geworden, was er volgens zijn minister van Ontwikkelingssamenwerking, Jan Pronk, helemaal kapot van, schrijven John Jansen van Galen en Bert Vuijsje in hun boek *Joop den Uyl: politiek als hartstocht*. Haast direct na de coup schortte Pronk de Nederlandse ontwikkelingshulp aan Chili op. Minister van Buitenlandse Zaken Max van der Stoel gaf de Nederlandse diplomaten in Santiago instructie om de ambassade ruim open te zetten voor vluchtelingen.

Ambassadeeraad Hoytink weerde zich als een leeuw, ambassadeur Goedhart niet. Hij vond dat de nieuwe Nederlandse regering uit verkapte communisten bestond en dat de Chileense militairen, ik hoor het hem nóg zeggen, het goed hadden gedaan. Mijn vrouw en ik hadden naar zijn ambtswoning moeten vluchten omdat we ons leven niet meer zeker waren: we waren door kogels uit onze flat gejaagd, mijn naam bleek op een zwarte lijst van de junta te staan, vrienden waren opgepakt, en ‘de Russen’, onze vroegere huisgenoten van de Calle Aldunate, waren opgesloten in het Nationale Stadion dat dienst deed als concentratiekamp en martelcentrum. Terwijl we in de ambtswoning machteloos aan het wachten waren – we konden natuurlijk niet naar buiten en telefonisch contact met de buitenwereld was me verboden – hoorde ik over de Wereld-omroep dat de journalist Jan van der Putten zoek was en dat de Nederlandse regering het zeer hoog zou opnemen als hem iets zou overkomen. Kennelijk had de ambassade nog niets gemeld over onze nieuwe verblijfplaats.

Twee weken na de coup landden we op Schiphol. We waren de eerste Nederlanders die uit het Chili van Pinochet terugkeerden. Niet alleen de media wilden alles van me weten, maar ook de premier. De volgende ochtend kwam Den Uyl opnieuw bij ons langs, nu in het huis van mijn ouders. Van een synoniem voor hoop op een betere wereld was Chili voor hem een ander woord geworden van staatsterreur. Ik heb hem zo goed mogelijk over het Chileense drama gebriefd. Hij nam alle tijd.

Het Nederland van die dagen was solidair met Chileense vluchtelingen. Vluchtelingen zijn tegenwoordig in eerste instantie verdacht, en het begrip solidariteit ook. Geef mij maar Den Uyl, Van der Stoel, Pronk. Mannen met een hart.

Die biografie lag als een steen op de maag

door GERARD MULDER

In 1997 vroeg Wilfried Uitterhoeve van SUN (Socialistische Uitgeverij Nijmegen) mij of ik een biografie van Joop den Uyl wilde schrijven. Waarom hij juist mij dat vroeg, weet ik niet meer. Vermoedelijk was hij op het idee gekomen doordat ik ruim tien jaar daarvoor, met historicus Paul Koedijk als researcher, de biografie had geschreven van Henk van Randwijk, een ander progressief boegbeeld. Ik zei ja, en dat was een van de vele slechte beslissingen in mijn leven. Waarom?

1) Ik had niets met Den Uyls politiek.

Al kom ik uit een democratisch-socialistisch nest, op de PvdA stemde ik niet meer sinds die partij zich begin jaren tachtig keerde tegen de mogelijkheid de Navo-kruisraketten in Nederland te laten stationeren. De gedachte dat links het Vrije Westen ging uitleveren aan de Russen om maar jonge kiezers zonder hersens te trekken, vond ik onverdraaglijk.

2) Ik had niets met Den Uyl als mens.

In 1980, toen *Vrij Nederland*, waar ik toen werkte, veertig jaar bestond, sprak ik Den Uyl over zijn tijd bij VN in de eerste jaren na de oorlog. Het werd het traumatiserendste interview dat ik ooit met iemand heb gehad. Dat hij onze afspraak twee keer vergat, waardoor ik steeds in Buitenveldert voor een dichte deur kwam te staan, was nog tot daaraan toe. Maar toen hij mij dan eindelijk in zijn werkkamer had gelaten, wees hij mij een stoel en begon anderhalf uur te praten zonder ophouden. Mij keek hij niet aan, maar zijn sigaar en het plafond hield hij scherp in de gaten. Vragen en opmerkingen van mij wimpelde hij weg. Toen Liesbeth met koffie binnenkwam, zei hij: “Deze meneer hoeft geen koffie, want hij gaat zo weg.” Vervolgens rebbelde hij nog een uur door een schoof me zonder groet naar buiten.

3) Ik zag op tegen het archiefonderzoek.

Zijn jaren als politicus vond ik zeker interessant, maar hij was ook ruim een decennium directeur van de Wiardi Beckman Stichting geweest, en het vooruitzicht me te moeten bezighouden met eindeloze nota’s over saai onderwerpen en met voorstellen waarvan toch niets

was terechtgekomen, benauwde mij.

4) Mijn verstandhouding met zijn dochter Saskia was rampzalig.

Saskia Noorman-Den Uyl bewaakte de toegang tot haar vaders archief, dat in het Internationaal Archief voor Sociale Geschiedenis wordt bewaard. Haar medewerking had ik dus dringend nodig, maar we bleken niet voor elkaar bestemd te zijn. Meteen bij de kennismaking begon ze over een voorganger van mij in het rijtje van biografen in spe, de historicus Dik Verkuil. Hij had haar aan het schrikken gebracht door haar een proefhoofdstuk op te sturen van de biografie zoals hij die in zijn hoofd had. Daarin kwam onder andere het feit voor dat Joop bijna geen Den Uyl (later Uyl) had geheten doordat een van zijn voorouders uit de negentiende eeuw een bastaardkind was geweest. Saskia vond vermelding van dit detail ‘schandalige sensatiezucht’.

Nu was het mijn beurt om te schrikken, en naar bleek terecht. Het feit dat ik kwam van het blad waarvoor haar vader ook had gewerkt, legde bij haar qua welwillendheid geen enkel gewicht in de schaal. Mijn aanvragen bij haar voor raadpleging van het archief bleven vervolgens weken liggen.

5) De financiering was niet geregeld.

De research voor en het schrijven van een klassieke biografie kost al snel een ton of vier in gulden, weet iedereen die zelf met dit bijltje heeft gehakt. SUN kon of wilde dat niet voorschieten, dat weet ik niet meer, maar Wilfried Uitterhoeve bood aan te helpen zoeken naar geldschifters (tegenwoordig heet dat crowdfunding). Dat lukte ook wel, maar het ging langzaam en leverde steeds maar kleine bedragen op. Het grootste bedrag in één keer, tienduizend gulden, werd door de toenmalige PvdA-fractievoorzitter in de Amsterdamse gemeenteraad, Eberhard van der Laan, bij de gemeente losgepraat, gezien Den Uyls verdiensten voor de stad (hij had als wethouder het halve centrum willen afbreken om er in het kader van de vooruitgang autowegen aan te leggen). Ik voelde al aankomen straks nog met mijn eigen spaargeld een bodemloze put te moeten helpen dempen.

6) Ik was moe.

Niet lichamelijk, maar geestelijk. De jaren voordat Den Uyl in mijn

leven kwam, had ik met Paul Koedijk – weer hij research, ik schrijven – besteed aan het metselen van een lijvige geschiedenis van dagblad *Het Parool*. Weér had ik toen eindeloos in een kamertje gezeten. Eigenlijk had ik daarna zeker twee jaar moeten uitwaaien alvorens aan iets anders te beginnen.

7) Mijn maag wilde deze biografie niet.

Om de door Saskia’s (zo heb ik haar trouwens nooit mogen noemen) ongeïnteresseerdheid telkens vallende gaten in mijn geplande archiefbezoek te vullen, maakte ik zo veel mogelijk afspraken met tijdgenoten uit de omgeving van Den Uyl. Dat wordt mijn redding, dacht ik, want dan ontmoet ik interessante mensen, en ben ik ook eens buiten. Zo leek het ook te werken.

Ik herinner mij bijzonder interessante gesprekken met bijvoorbeeld journalist Kees Tamboer, die als redacteur van de *Haagse Post* met zijn collega Frans Nypels de in 1973 toen premier geworden Den Uyl intensief had gevolgd. Oudminister Marcel van Dam stond me twee keer uren te woord. Wat de behoefte aan buitenlucht betreft: ik bediende me zo veel mogelijk. Zo ben ik ruim vóór de datum van mijn ontmoeting met Van Dam de looproute van het station van Putten naar zijn toenmalige huis in de Veluwe bossen gaan uitproberen om later niet te verdwalen.

Door deze divertissementen werd ik me er pas traag van bewust dat er iets mis was. Geleidelijk ging ik merken dat ik geen eentje meer had, en dat werd snel erger. Ik kon eten zien noch ruiken zonder te moeten kokhalzen. Als gediplomeerd hypochoonder kostte het mij geen enkele moeite mij de gruwelijke ziekten voor te stellen die mij aan het wegvreten waren, en ik stond al op het punt met loden schoenen naar mijn huissarts te sloffen toen ik in 1999 mijn eerste en tot nu enige Aha-Erlebnis kreeg: het project-Den Uyl lag me letterlijk als een steen op de maag. Dit lijstje van ramspoeden nog eens overziende vraag ik me af waarom ik er in godsnaam ooit aan ben begonnen. Daarop is een rationeel en een irrationeel antwoord te geven. Het rationele is dat een geslaagde biografie van Den Uyl een niet onbelangrijke bijdrage aan de Nederlandse geschiedschrijving zou zijn. Het andere antwoord is dat ik me gevleid voelde omdat ik werd gevraagd. Waarmee is bewezen dat de jaren soms eerder komen dan het verstand.

Verkiezingscampagne / Daniël Koning

door NICO HAASBROEK

Voor het gesprek met Jonna den Uyl (29), dochter van Rogier, heb ik in de schaduw van de Amsterdam Arena afgesproken. Ik ontvang een sms'je waarin staat dat ze 'bij het raam' van Lebkov & Sons zit. Ze heeft beperkt de tijd. Als de wekker op haar smartphone gaat, roept een volgende verplichting, zegt ze.

"Op het moment dat mijn grootvader overleed, zat ik nog in de buik van mijn moeder. In mijn babyboeken die mijn moeder maakte, staat ook dat 'de vader van haar man' ernstig ziek was."

Wat doe je voor de kost?

"Verandermanagement. Ik doe dat voor klanten van Deloitte. Ik heb aan de VU gestudeerd, bestuurskunde en bedrijfskunde. Eerst heb ik in de (semi-)publieke sector gewerkt, maar ik kan mijn ei meer kwijt in het private stuk waar ik nu werk. Van wat ik over Joop heb gelezen, begrijp ik dat hij probeerde om mensen met elkaar te verbinden en te zoeken naar wat voor hen belangrijk was. Het werk voor mensen aangenamer maken is wel iets wat ik ook probeer te doen."

Ken je mooie verhalen over Joop?

"Ja. Mijn favoriete verhaal is 'Paaseieren zoeken in het Cats-huis'. Daar mochten ze ooit logeren en toen hebben ze daar paaseieren verstopt, onder andere in de vergaderzaal. Eén ei heeft iemand daar weken of maanden later tijdens een vergadering in de zitting van een zetel teruggevonden."

Had je vader die verstopt?

"Dat weet ik niet. Maar dingen verstopten en ze niet allemaal terugvinden is in principe wel iets wat aan hem kleefde."

Dat had misschien ook met zijn verstrooidheid te maken.

"Ja. Dat zie je soms ook bij zijn kinderen. Mijn vader Rogier, Joops op een na jongste kind, die nu met mijn moeder een minicamping op de Veluwe runt, vertelde ooit eens

Kleindochter Jonna Den Uyl

- kleindochter, dochter van Rogier den Uyl
- woont in Amsterdam (Noord)
- leeftijd: 29
- beroep: veranderingsmanager
- PvdA-lid

mensen, dat je weet wat er speelt voor mensen. Als ik het idee heb dat ik iets toe te voegen heb en denk dat ik er voor mensen kan zijn, dan zou ik politiek actief kunnen worden."

Wat wil je met je leven?

"Ik heb wel ideeën en een plan, maar het zijn meer scenario's dan één doel. Wat ik wil bereiken, is dat ik voor mijn gevoel een blijvende indruk achterlaat bij de mensen die om mij heen staan. Dat ze zeggen: ik heb dit van haar geleerd, of dat we samen iets hebben gemaakt, neergezet. Je kunt dat doen door de politiek in te gaan, door een kind te hebben dat je begeleidt, door een boek te schrijven of een eigen bedrijf te starten. Dat zijn zo vier scenario's die ik heb."

Je wilt nog niet kiezen.

"Nee, en misschien kan het ook allemaal. Mijn eerste stap is om bij Deloitte projectleider te worden en met het team het beste uit een opdracht te halen."

Als je zegt dat je Den Uyl heet, wat is dan de standaardreactie van mensen?

"Dat ligt aan hun leeftijd. Als ze oud zijn, vragen ze of ik 'familie van' ben."

Heb je dan een standaardgrap?

"Nee. Maar wat ik bijzonder vind, is dat hij wel indruk heeft gemaakt. Positief of negatief."

Zou je ooit de eerste vrouwelijke minister-president willen worden?

"Nou, mensen op mijn werk hebben wel eens gevraagd wanneer ik de eerste MP wilde worden. Het zou zomaar kunnen, maar ik zie dat als één van de vele eventuele routes."

Je lijkt me wel ambitieus.

"Het zou zomaar kunnen. Ik sluit het niet uit."

De interviewer moet lachen. Uit nieuwsgierigheid volgt hij Jonna, die met twee collega's Lebkov verlaat. Na een paar honderd meter ziet hij ze in de anonimiteit van een licht oranjeleurende kantoor-kolos verdwijnen.

'Mensen met elkaar verbinden'

dat er in zijn huis in Buitenveldert een rode knop zat. Voor in geval van nood. Op een gegeven moment was er sprake van een dreiging, een opperste staat van paraatheid, het was de tijd van de Molukse gijzelingen. Het huis was omringd door patrouillewagens die daar moesten blijven totdat het gevaar geweken was. Op een gegeven moment waren de jongens buiten aan het voetballen en het was inmiddels donker geworden. Joop ging meedoen, dat deed hij wel vaker, en heeft toen gevraagd of de bewakers de schijnwerpers van hun auto's konden aanzetten, waardoor het gevecht om de bal het aanzien kreeg van een heuse lichtwedstrijd."

Heb je dingen van je grootvader geërfd?

"Goeie vraag, maar moeilijk te beantwoorden. Sommige mensen zeggen dat ik op hem lijk. Als ik dan vraag waar hem dat dan in zit, krijg ik nooit echt een goed antwoord."

Misschien is het je blik? Hij had soms pretogen.

"Hij had ook lichtblauwe ogen en die pretogen hadden mogelijk wat te maken met de ambitie om dingen te veranderen, de connectie met mensen te maken, en om de

discussie met anderen aan te gaan. Dat leeft wel sterk in onze familie."

Waar zou Joop den Uyl zich vandaag de dag druk om hebben gemaakt?

"Dat weet ik niet. Ik kan wel zeggen wat ik kwalijk vind, dan mag jij de parallellen trekken. Ik zag eerder vandaag bijvoorbeeld dat een Duitse burgemeester in zijn nek is gestoken omdat hij een te ruimhartig vluchtelingenbeleid zou voeren. Dat vind ik heel erg. Aanslagen en gijzelingen waren er ook in de tijd dat Joop in de politiek zat. Ik weet wel dat hij slapeloze nachten heeft gehad over de besissing om met geweld in te grijpen bij de Molukse gijzelingen."

Heb jij nog iets met de PvdA?

"Ik ben lid van de PvdA. Of ik erop zou stemmen is een tweede, want ik vind dat ze sommige zaken niet goed aanpakken. Hun grondbeginselen, het samen dingen doen, dat vind ik heel erg belangrijk. Maar hun keuzes in de praktijk passen soms niet bij hoe ik het zou doen. In mijn vorige baan, als beleidsadviseur voor de Nederlandse universiteiten, heb ik dicht op de politiek gezeten en gezien hoe daar beslissingen worden genomen, en daarbij miste ik de connectie met

Politieke zorgen / Vincent Mentzel

Een favoriete foto kiezen is eigenlijk niet te doen, ik heb er zoveel gemaakt. Maar als het dan toch moet, denk ik aan de geweldige reis naar Suriname, waar hij samen met Jan Pronk de onafhankelijkheid van Suriname besprak. Mijn Zilveren Camerafoto van hem, zittend achter een muurtje in het Torarica Hotel in Parama-

ribo, waar hij luidkeels met Dries van Agt zat te bellen over het ontslag van staatssecretaris Glasstra van Loon, het journaal binnen gehoorsafstand, ademloos! De reis naar China, als Nederlandse oud-premier en oppositieleider. Dat laatste woord bestond niet in het Chinees, dus werd dat vertaald met 'de Nederlandse Zhou

Enlai', een titel waar hij reuzetrots op was. Maar de werkelijke foto is toch die waarop Den Uyl met gebogen hoofd en afhangende schouders, zijn bril in de linkerhand, over het Haagse Binnenhof wandelt, 7 juni 1977, met de enorme politieke zorgen over de treinkaping in Drenthe door de Molukkers rustend op zijn schouders.

Wars van de beeldcultuur

Joop den Uyl had er een uitgesproken hekel aan zichzelf afgebeeld te zien. Dat weet ik doordat ik samen met hem en zijn gade in 1986, kort voor de officiële opening, in Amsterdam de Stopera mocht bezichtigen.

door JOHN JANSEN VAN GALEN

Ik had het trouwens al eerder kunnen weten. Als je Joop den Uyl interviewde, beschouwde hij de komst van de fotograaf zichtbaar als een hinderlijke onderbreking van het gesprek. Onwillig nam hij de pose aan waarin deze hem wilde fotograferen en als dat niet bij één opname bleef en het klikken van het

toestel maar voortduurde, kon hij binnensmonds stuurs mompelen: "Hm, fotograaf neemt foto's... fotograaf neemt foto's... fotograaf neemt veel foto's."

De meeste fotografen waren, anders dan op Hans Wiegel en Dries van Agt, dan ook niet op hem gesteld. Ze werden in huize Den Uyl aan Weldam in Amsterdam-Buitenveldert niet gastvrij ontvangen noch royaal onthaald met koekjes die 'Constance zelf voor u gebakken heeft', zoals CDA-voorzitter Piet Steenkamp je placht welkom te heten. Den Uyl was wars van de beeldcultuur.

Dat ik werd uitgenodigd voor een rondleiding in de Stopera in Amsterdam, had ik te danken aan wethouder, Wim Sinnige (PvdA), die bij mij om de hoek op de Prinsengracht woonde. Mijn verloopde en ik waren op tijd. Of er nog meer gasten

zouden zijn wisten wij niet, maar na een kwartier arriveerden, gehaast, Joop en Liesbeth, van wie de laatste prompt een broodje bestelde, dat een gemeenteambtenaar in een snackbar moest gaan kopen.

We zagen het hele gebouw, de kleedkamers, de decorruimten, de loges, de vertrekken van de Nederlandse Opera en daarna het domein van het Nationaal Ballet. Een deur ging open, we betraden een grote, lichte ruimte en ik zag Den Uyl schrikken en terugdeinzen. Want langs alle wanden van deze zaal waren niet alleen de barres aangebracht waaraan de dansers oefenen, maar ook spiegels, helemaal rondom, waarin Den Uyl zichzelf onverhoeds tientallen malen weerspiegeld zag. Hij mompelde nog iets en maakte zich ijlings uit de voeten.

op dat Gas/Licht eigenlijk Gasstank had moeten heten, en toen Huishoud.art. vroeg wat dat art. achter zijn naam betekende, stelde Brandstof een tegenvraag, afkomstig uit het spelletje Pim Pam Pet: "Huishoudelijk artikel met een s?"

Huishoud.art. dacht even na en antwoordde toen: "Sjupan."

Honend lachten Kleding, Brandstof en Gas/Licht hem uit.

Er was dan geen kwestie van winstbejag, omkoopschandalen of topbonussen, niettemin bleek – net als in het echte leven – ook onze bank onbetrouwbaar. Bij de eerste plechtige ontsluiting van de kluisjes door de directeur zat vakje 1, kleding, bomvol en waren de vakjes 2 tot en met 7 gapend leeg.

Onze oudste broer loste het raadsel vrijwel meteen op. Hij vroeg het sleuteltje, deed de dekseel weer op slot, keerde de bank

ondersteboven en hield hem scheef als een wip. We hoorden alle munten naar het laatste vakje, diversen, schuiven. Bij wap schoven ze weer terug naar kleding.

De ruzie die oplaaid bij het opeisen van de nergens geregistreerde eigendommen, zal ik niet beschrijven, noch de verdachtmakingen aan het adres van onze oudste broer, die toch wel erg snel had geweten waar het lek in de bank zat.

De spaardoos verhuisde van het dressoir naar het vochtige gootsteenkastje waar hij als schoenpoetsdoos zijn tijd uitzat.

Monica Metz (1941) komt uit een groot protestants gezin, was juf en schreef voor de Achterpagina van de NRC.

huisvrouwen

Hierna kreeg ik van het uitzendbureau de keus tussen de postkamer van VZVZ en avonddienst op de sorteerafdeling van de PTT, waar de kerstdrukke begonnen was. "Maar bij VZVZ zitten toch melkboeren in de postkamer?" vroeg ik. Waarna ik hoorde dat die allemaal ontslagen waren omdat ze te luid praatten, zich aanmatigend gedroegen en onbetamelijke grappen maakten tegen vrouwelijk personeel. Ik was nieuwsgierig hoe dat dan precies gegaan was, maar koos toch de PTT. De eerste weken in januari waren voor uitzendkrachten vaak lastig omdat er dan bij de meeste bedrijven niet veel te doen was. Van de PTT wist ik dat de kerstdrukke er meestal uitliep tot eind januari.

Op de eerste avond kwam ik terecht in een gezelschap dat op mij vreemd overkwam, zonder dat er iets duidelijk anders was. Totdat ik langs een sorteerkast liep en de man aan de andere kant fluisterde: "Poes! Poes!" Ik keek hem verbaasd aan en haalde mijn schouders op. Waarna hij met een droeve glimlach terugkeek, diep zuchtte en zei: "O, wat jammer. Spreekt geen Engels." Toen de voorman van de sorteerafdeling mijn verbijsterde

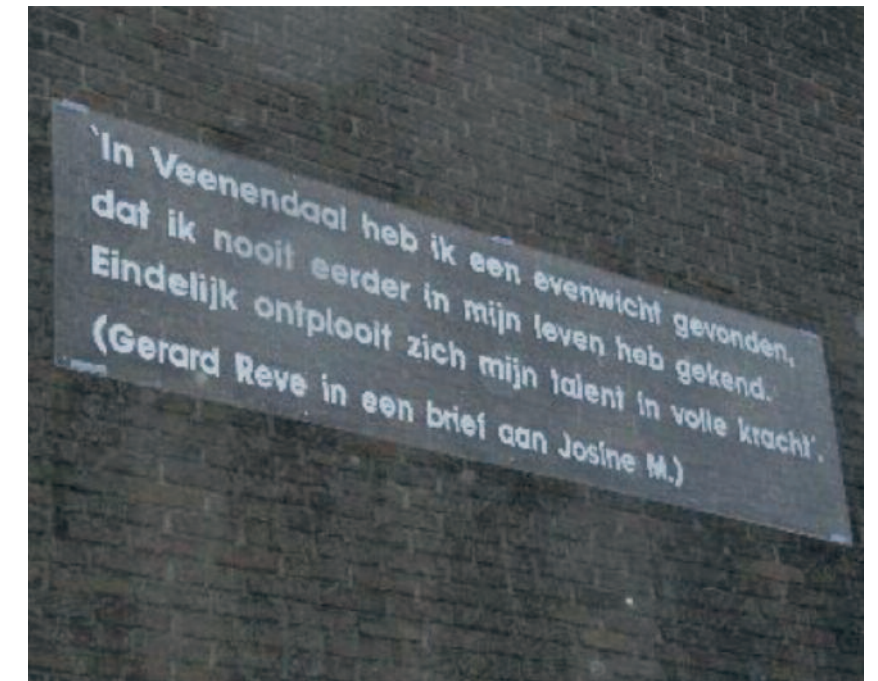
gezicht zag, vroeg hij of ik even wilde volhouden. De sorteerdere kwamen van een tehuis voor mensen bij wie een steekje los zat, maar zouden de week niet volmaken. "Ze zijn van goede wil," zei de voorman, "maar het lukt niet. We gaan het met huisvrouwen proberen."

Een week later was de sorteerafdeling voorpaginieuws. Een groep vaste PTT-medewerkers had het werk neergelegd, uit protest tegen de advertentie waarin getrouwde vrouwen werden gevraagd voor sorteerwerk in de avonddienst. Ze hingen een groot spandoek uit het raam met de tekst *Ga terug naar je man en je kind*. Het heeft niet geholpen. Getrouwde vrouwen gingen massaal aan het werk.

Peter Smit (1952) is tekstschrijver. Hij schreef boeken voor jongeren en volwassenen, waar

onder *De Avondjes*, *Nooit meer gapen en Ulysses*.

Reve aan de muur

door MATS BEEK

We wonen nu in 'een goedkoop huurhuis van een woningbouwvereniging', schreef Gerard Reve op 4 mei 1971 aan Josine M. Met Teigetje en Woelrat was hij vertrokken uit het Friese Greonterp en ze woonden in 1971-'72 een maand of tien bij de moeder van Woelrat in Veenendaal heeft weinig literaire geschiedenis om trots op te zijn, maar heeft toch nooit te koop gelopen met deze – tijdelijke – beoemde inwoner.

Daar komt de laatste jaren langzaam verandering in. De vorige directeur van de woningbouwvereniging had wel iets met cultuur en wilde naast de deur van het huis aan de Boslaan een kleine plaquette aanbrengen ter herinnering aan Reves verblijf aldaar. Van de onthulling van die plaquette zou een klein feestje worden gemaakt en ik kreeg een mailtje met een uitnodiging om dat feestje bij te wonen.

Ik schreef terug dat ik zo'n plaquette een leuk idee vond, maar dat hij daar wat mij betreft niet mee weg kwam. Het betreft een hoekhuis met een grote zijmuur, waar prachtig een gedicht van Reve op zou passen. Er hingen in Veenendaal wel meer 'Gedichten op muren'. Hij vond dat ook een goed idee en vroeg mij om een paar gedichten aan te dragen.

Dat bleek lastig, toen ik me realiseerde dat naast dat huis het schoolplein van een protestants christelijke basisschool ligt. Reves gedichten gaan over homofilie, over alcohol of over zijn geheel eigen vorm van katholicisme, en dat zijn onderwerpen waarover de kindertjes op zo'n school weinig te horen krijgen. Toch mailde ik er

een paar naar de woningbouwvereniging, maar ik kreeg de reactie die ik al verwachtte: niet zo geschikt voor die muur.

Ik bedacht een alternatief. Op 16 september 1971 schreef Reve aan Josine M.: 'In Veenendaal heb ik een evenwicht gevonden, dat ik nooit eerder in mijn leven heb gekend. Eindelijk ontplooft zich mijn talent in volle kracht.' Aan zo'n tekst kan niemand zich storen. Sterker nog: het is je reinste Veenendaal promotie. Dan maar geen gedicht. Dat vond men bij de woningbouwvereniging ook en op 11 november 2010 werd deze tekst door Teigetje en Woelrat feestelijk onthuld.

Als stadsdichter schreef ik later dit gedicht over Reve en de Boslaan:

De beste schrijver van de Boslaan
Aan de Boslaan heeft geen mens ooit zo prachtig mooi geschreven als begin zeventiger jaren de volksschrijver Gerard Reve.

Hij schreef de taal der lieve jongens en al gauw wiste we dat die lieve jongens bij hem woonde: Teigetje en Woelrat.

U denkt nu steeds tijdens het lezen: Waar zijn die 'n'-en toch gebleve? Die heb ik weggegate, anders rijmt het niet op Gerard Reve.

Mats Beek (1958) was stadsdichter van Veenendaal, is docent, bloemlezer en anti-quaar.

Van Gend & Loos / Eddy Posthuma de Boer

Dagelijks rijden er pakjesbezorgers door onze straat. Er zijn wel drie verschillende bezorgdiensten die met hun tot de rand gevulde bestelauto's de dozen huis aan huis laten afleveren. Want we kopen tegenwoordig onze spullen via internet en niet meer in echte winkels, waar behulpzaam personeel je nooit met lege handen laat vertrekken.

De enige bezorgdienst die ik me uit mijn jeugd herinner is Van Gend & Loos, destijds net zo'n iconisch begrip als Jansen & Tilanus, Snip

& Snap, Vroom & Dreesmann.

Tot begin jaren zestig beschikte die dienst behalve over auto's ook over paard en wagen – de chauffeur heette toen nog koetsier. Het paard als trekdiër had destijds ook andere gebruikers, onder wie onze schillenboer die twee keer per week het groente- en fruitafval kwam ophalen. Dankzij de huisvrouwen die per abuis hun mesje met het afval meegaven, was hij een enthousiast verzamelaar van aardappelmessjes. Zijn paard kreeg af en toe de haverzak omgebonden, waaruit hij of zij

dan tevreden stond te eten. De paarden plasten en poepten ongegeneerd op straat en onze buurman hield dat nauwlettend in de gaten. Zodra hij een paard zag poepen, kwam hij naar buiten om de paardenvijgen te verzamelen voor de bemesting van zijn moestuintje.

In augustus 1957 maakte ik voor *Het Parool* een reportage over de tram die vanuit de Spuistraat via Zandvoort reed, de zogenaamde Blauwe Tram. Die tramverbinding zou worden opgeheven en dat verdien-

de aandacht van de pers. Ik reed mee tijdens een van de laatste ritten vanuit Amsterdam en fotografeerde de passagiers, de conducteur en het aangezicht van de tram. Met daarnaast een paard en wagen van Van Gend & Loos, die ik aantrof bij de tramhalte in de Haarlemse Tempeliersstraat. Alles wat op deze foto te zien is, is inmiddels verdwenen: de Haarlemse tram, het paard en de wagen van *Van Gend & Loos*, ze zijn met de paardenvijgen en de haverzak voorgoed de geschiedenis ingereiden.

Ernst van Altena was een fantast, stelde zijn broer Rob in 2009. Vraag: wat bewoog Rob van Altena om tien jaar na de dood van de gevierde vertaler hiermee te komen?

door PAUL ARNOLDUSSEN

Omdat ik onlangs een praatje moest houden over Ernst van Altena (1933-1999), nam ik het een en ander door van en over hem. Van Altena werd vooral bekend door zijn vertaling van zo'n vijftienhonderd Franse chansons, maar ook van het werk van de edelschouier François Villon, Molière, Ronsard, tientallen anderen, ook romanciers. En niet alleen van Franstalige schrijvers: Duits, Portugees en Occitaans behoorden ook zijn spectrum. Hij kreeg de belangrijkste vertaalonderscheiding, de Martinus Nijhoffprijs.

Druk doende met het noteren van aardige details uit interviews met de vertaler, bleek dat iemand mij dat werk al uit handen had genomen. En wel Rob van Altena. De oudere broer van Ernst, leraar Frans en voorman van de Dwaze Vaders, had de 25 vraaggesprekken die waren verschenen door de jaren heen minutieus doorgevoerd. Het resultaat verscheen in 2009 in het tijdschrift *De Parelduiker*. Van het waarheidsgehalte van het gebodene hield hij weinig spanen heel. Als lezer van dat stuk moest je vooral erg lachen.

Die arme kommervolle jeugd waardoor Ernst niet verder kwam dan de driejarige hbs in de Amsterdamse Zocherstraat? Vader ver-

De atypische bescheidenheid van Ernst van Altena

Ernst van Altena

FOTO NATIONAAL ARCHIEF

diende een heel redelijk salaris. Een gezin vol poëzie? Er werd ook nooit gedicht, zelfs niet met sinterklaas. Ernst had zijn schooltijd lang *'t Zochertje* volgeschreven. Pardon? In al de jaargangen van die schoolkrant was geen bijdrage van hem te vinden. Die nauwe band met Jacques Brel? Ze hadden elkaar maar bij een paar gelegenheden ontmoet.

Geestig werd het vooral toen hij bij zijn broers driejarige verblijf in Frankrijk belandde. Dat begon in 1954. In Parijs, en later in Zuid-Frankrijk, had hij zijn geld verdiend door met bandjes te spelen, samen met grote jazzfiguren als Albert Nicholas, hij had er vriendschappen gesloten met Jacques Brel, Jacques Prévert, Boris Vian, Charles Trenet en Georges Brassens. Hij had zich als muzikant aangesloten bij een rondreizend circus. Wat hij daar wel niet aan avonturen had beleefd...

Rob voerde Ernsts partner van destijds ten tonele, Mieke Barten, documentalist kennelijk in hart en nieren. Die reis naar Frankrijk stond haar nog goed bij, ze waren er ruim twee maanden geweest, 12 juli 1954 vertrokken, 30 september terug. Bandjes, optreden? "We zijn op 14 juli in Parijs aangekomen, maar de jeugdherberg was tot vijf

uur dicht en toen hebben we daar voor de deur wat gespeeld en mensen gooiden wat geld uit het raam, dat was alles." Later liften ze door naar het zuiden, het geld raakte op, ze aten alleen nog maar tomaten, Ernsts vader had nog zestig gulden gestuurd, gevouwen in een stuk krant. En dat reizende circus? Dat was waar ook: "In La Seyne sur Mer hebben we nog een week of twee overnacht in de bar van een circus, daar moesten we zelfs nog voor betalen." Leuke man trouwens, Ernst. "Hij kon wel wat doordraven, maar van hem kon ik dat hebben."

Pseudologia fantastica, concludeerde Rob van Altena, overigens zonder enig gezag op psychiatrisch gebied.

De vraag is wat Van Altena, die toch zo succesvol was, dreef tot het opdissen van al die rarigheid. Maar minstens zo boeiend: waarom kwam Rob van Altena met dit doorwrochte onderzoek? En dat tien jaar na dato? Hij had toch ook gewoon kunnen denken: laat maar kletsen. We kunnen het hem niet vragen, hij stierf drie jaar geleden.

Jaloezie? De zaak heeft hem jaren bezig gehouden, want al in het Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde van 2005 is een correctie te vinden van hem op een in memoriam dat Guus

Luyters over de vertaler voor die Maatschappij schreef. In die reactie stond al veel dat later in *De Parelduiker* verscheen, en ook bleek dat Rob aan het rekenen geslagen was. En wel op grond van een paar uitspraken: 'Een gemiddelde romanvertaling [kost] drie à vier maanden werk' of ook: 'Boekuitgaven, ik ben vroeg begonnen. Rond mijn twintigste. Ik ben nu 57. Stel je doet er vier per jaar. Dan kom je alleen al op 160 boeken.'

Rob: "Waarom die atypische bescheidenheid? De catalogus van de Koninklijke Bibliotheek vermeldt immers voor Ernst van Altena's actiefste jaren, 1985-1995, in totaal omtrent 150 door hem vertaalde of (soms) samengestelde boeken. Als wij voor het gemak van de berekening de ongeveer vijftig dünnere kinderboekjes even buiten beschouwing laten, net als het onbekende aantal Belgische uitgaven en de niet in druk verschenen toneelvertalingen, dan blijven er toch nog ongeveer honderd boeken in elf jaar tijds: negen fikse boekuitgaven per jaar oftewel zoiets als één boek per vijf weken, en dat dag in dag uit, meer dan een decennium lang. Ernst zelf ('vier per jaar') hield zo'n productie voor één persoon blijkbaar voor onmogelijk. Net als trouwens iedere andere vertaler aan wie ik deze vraag heb voorgelegd (*en ik ben er zelf ook één*). Die cursivering is van mij (P.A.)

Rob kwam, na een uitgebreide reconstructie van de tientallen nevenfuncties van Ernst (vele bestuurslidmaatschappen, radio en tv programma's, politiek actief in Landsmeer) tot de vaststelling: "Wie door naamsbekendheid en bewezen acquisitie al te veel vertaalwerk aantrekt, moet bij de uitvoering daarvan toch wel bijna van discrete hulp gebruik gemaakt hebben."

Deze beschaafde terminologie betekent dat Van Altena vertalingen aan derden had overgedragen en dan wel onder eigen naam publiceerde.

En nu heeft zich een theorieje in mijn hoofd geplant.

Ernst heeft Rob nu en dan ingeschakeld. Rob hoopte stilletjes dat iemand de hele zaak eens ging uitzoeken – zelf kon hij daar moeilijk mee aankomen, hij moet discretie beloofd hebben – en dat hem dan alsnog de eer zou toekomen die hij nu was misgelopen. Zijn stukken schreef hij vooral ook omdat hij een hint wilde geven.

Hoe langer ik erover nadenk, hoe zekerder ik daarvan ben. Maar ja, dat heet tunnelvisie geloof ik.

Pijn

Het is pas als je pijn ervaart, dat je beseft dat pijnloos zijn een luxepositie is, zoals geldt voor een open dag in een lege gevangenis waarna je je vrijheid als iets tastbaars door je lichaam heen voelt stromen, dankbaarheid als vloeibare substantie.

Nu was het bij mij zo dat ik van de ene op de andere dag, weggedoken achter de ronde vormen van de Franse Alpen, al wit bepoederd en onder nul, ineens vreselijke kiespijn kreeg. Gehypnotiseerd door de rode ibuprofen hoopte ik dat het vanzelf

over zou gaan. Mijn eigen tandarts houdt praktijk aan het Kenaupark in Haarlem, is vreselijk aardig en bij haar wilde ik in de stoel, uitkijkend op het water en de sporen die naar het centraal station leiden.

Maar de pijn die ik dan weer met boosheid, tranen, dan weer met meer pijnstillers probeerde te onderdrukken, bleef en werd gestaag erger. Ik gaf mijn verzet pas op toen ik er niet meer van kon slapen.

De enige tandarts die een plekje in haar agenda vrij had voor een niet-patiënt, werkte in het eerste grote dorp op de weg naar beneden, met de neus wijzend naar Chambéry, de olifantenstad. Haar praktijk was gehuld in oliekleuren en deed me aan mijn oma's flat denken, waar het rook naar eudecolognedoekjes, muskus en koper. De behandelstoel was mintgroen, prach-

tig bij industrieel staal, ouderwets bij donker kerkbankenhout. Overal lagen papieren, facturen, reclamefolders, en in een glazen vitrinekast, midden in de behandelkamer, stond een indrukwekkende verzameling miniparfumflesjes, afgewisseld met kalkwitte mallen van gebitten die ik me kon herinneren van vroeger toen ik als puber een beugel aangemeten kreeg.

"Ik heb net," vertelde ze toen ik in de stoel ging zitten, "alle gouden tanden van een Algerijnse vrouw eruit gehaald en weet u, de tanden die eronder zaten, zagen er nog fantastisch uit. Kunt u dat geloven?"

Ik schudde zwakjes van nee, dat kon ik niet.

Mijn achterste kies, linksboven, 'kies nummer achtentwintig', had zelfmoord gepleegd, concludeerde ze, een kortsluiting van de zenu-

wen, en nu stierven die langzaam maar met doorzettingsvermogen af.

"Hoe kan dat?" vroeg ik verbaasd, terroristische tanden, daar had ik nog nooit van gehoord, en ik betrapte mezelf op de vluchtige gedachte dat ze het misschien verzon.

"Pech," antwoordde ze.

"Ik poets altijd zo netjes," verdedigde ik me; ik schaamde me, alsof het iets te doen had met schuld, die belachelijke schuld die overal tussenschoof, zich belangrijk maakte en zijn zin wilde doordrijven.

Ze antwoordde niet, maar zei dat ze nu een begin zou maken en ik later moest terugkomen om de behandeling af te maken, als de ontsteking voorbij was.

Ik betaalde haar contant, de andere mogelijkheid was het uitschrijven van een cheque, en

Een vette portie onheil, maar er is nog hoop

De titel is meteen urgent: *Wat op het spel staat*. Er is nooit niets of weinig wat op het spel staat. Alles staat op het spel. Dat is ook de laatste onthutsende zin van het boek.

Meestal kun je zeggen dat er – als alles op het spel staat – uiteindelijk niets op het spel staat. In dit geval is dat zeker niet zo. Het komt er nu echt op aan. Voor het klimaat, voor de democratie, de migratiepolitiek en het businessmodel van de westerse samenleving, dat tegen beter weten in blijft zweren bij groei, consumptie en menselijke arbeidskracht. Wij bevinden ons op een historisch scharnierpunt.

De schrijver is Philipp Blom (Hamburg, 1970), historicus en journalist voor *quality papers* als *The Times Literary Supplement*, ons eigen *Vrij Nederland* en *Die Zeit*. Kort geleden zagen we hem nog in *Het Filosofisch Kwintet – Human*, vanaf het Brainwash Festival. In verrassend goed Nederlands sprak hij over onze snel toenemende afhankelijkheid van datareuzen. Eerder schreef hij over ‘de kleine ijstijd’ in de zeventiende eeuw.

Wat op het spel staat is voor *Volkskrant*-columnist René Cuperus zo’n uitzonderlijk boek dat hij, in plaats van eigen lucide inzichten te ventileren, voor één keer ruimte maakt voor enkel passages uit het boek van Blom. Kernvraag is volgens Cuperus: Kun je de toekomst afwijzen als de geschiedenis in een stroomversnelling terecht komt? Erg verstandig lijkt dat niet.

Het boek van Blom heeft raakvlakken met verscheidene studies die ik hier eerder besprak. Ik denk vooral aan *Tijd van woede* van Mishra (Argus 4), aan *Homo Deus* van Harari (Argus 12) en nog het meest aan *Het einde van de Amerikaanse droom* van Chomsky (Argus 19). Maar anders dan bij die alarmerende beschouwingen eervaar ik nu voor het eerst: hier is geen speld tussen te krijgen. Verontrusting viel bij mij nooit eerder zo precies op zijn plaats. Op een paar draconische voorspellingen in het voorlaatste hoofdstuk na (gigapolen geregeerd door bendes, verticale oerwouden en cyberaanvallen op steden) lezen we een boek dat van kaft tot kaft overtuigt. *Wat op het spel staat* is ook nog eens in een fraaie, literaire stijl geschreven. Blom gebruikt mooie, krachtige beelden, schrijft over ‘de hervertelde mens’ en ‘de verdraaide verlichting’, over ‘de valstrik van de normaliteit’ en ‘de theologie van het inkopen’.

De opening is dantesk. Blom gunt ons geen buitenaardse blik op hoe het hier misgaat. Hij heeft geen planeet B voor ons. We zijn slachtoffers van ons eigen evolutionaire succes. We hebben niets geleerd. In die zin zijn we net gifzwammen.

Vervolgens wordt de lezer getraakteerd op een vette portie onheil. Niets blijft ons bespaard. Gerooide regenwouden mesten runderen vet, bossen worden gestepen en we vreten ons door onze hulpbronnen heen. Bevolkingsgroei, klimaatver-

Philipp Blom op het Brainwash Festival.

FOTO VERA DE KOK

andering en georganiseerd geweld zullen zich, nauw verweven met elkaar, steeds vaker voordoen. Horen wij hier de stem van de onheilsprofeet? Nee. Nuchter schrijft Blom dat we zijn verhaal niet moeten aanzien voor een objectieve noodzaak. Alles had ook anders kunnen zijn. Van Hegel moet Blom niets hebben. Filosofie, schrijft hij, kan ondanks haar grote gestes adembenemend provinciaals zijn.

Dan kantelt alles en dalen skiënde robots de kunstsnieuwhellingen af. Het enige wat niet wordt gerobotiseerd, zijn activiteiten die te goedkoop zijn om te digitaliseren én de bezigheden waarbij we een menselijk gezicht willen zien – een kelner of een actrice. We zijn in ‘het tweede machinetijdperk’ aangekomen. De band tussen arbeid en sociale vooruitgang is gebroken. Het is niet zeker meer dat onze kinderen het beter krijgen dan wij. Wat dreigt, is een onaantastbare macht die steunt op big data, totale controle, onbepaalde financiën en alwetende algoritmen.

Blom schildert een gespleten toekomst. Hij noemt twee dromen als alternatieven voor de falende liberale democratie: de markt en de vesting. Wie de ijzige vrijheid van de markt niet meer aan kan, vlucht in de vesting die teleurstellende externe invloeden moet buiten sluiten. In de autoritaire droom zijn hoofdrollen weggelegd voor Steve Bannon (een half jaar hoofdstrategie van Donald Trump), Ayn Rand, Vladimir Poetin, Julius Evola, Recep Erdogan en de Indiase premier Narendra

JAN HAASBROEK

Philipp Blom
Wat op het spel staat
De Bezige Bij
€ 19,99

Varda's afscheidslied

Van de talrijke speelfilms en documentaires van Agnès Varda herinner ik mij nog *Le bonheur* (1965), vooral het wrege slot: na de zelfmoord van zijn echtgenote hervat een man al gauw zijn gelukkige gezinsleven met in de moederrol zijn minnares, die nu juist de aanleiding vormde voor het drama. Maar haar grootste succes boekte Varda in 1985 met *Sans toit ni loi*, waarvoor zij de Gouden Leeuw kreeg op het filmfestival van Venetië.

Agnès Varda, weduwe van filmmaker Jacques Demy (*Les parapluies de Cherbourg*, 1964), is inmiddels bijna negentig en niet meer actief als regisseur. Hoewel: dit jaar kwam *Visages, villages* uit, het documentaire verslag van een roadtrip door het noordwesten van Frankrijk.

Ze onderneemt die reis samen met de jonge kunstenaar JR (totaal niet te vergelijken met de hoofdpersoon van de tv-soap *Dallas* uit de jaren tachtig). Blijkens de af titeling is de film grotendeels tot stand gekomen via crowdfunding;

Varda's dochter Rosalie is de producent.

JR is een artistieke wildplakker/fotograaf en ongetwijfeld ook bewonderaar van de bejaarde filmlegende. Hij rijdt met haar over het ontvolkte platteland in zijn vrachtwagentje, waarin hij een fotostudio heeft, te vergelijken met de pasfotobokjes op het Centraal Station. De sterk uitgegrote portretten brengt hij aan op huizen, ruïnes, spoorwagens, containers, bunkers en tunnelmuren, met verrassend decoratief resultaat.

Intussen voeren de twee gesprekken; met elkaar, maar vooral met de dorpsbewoners die zich laten vereeuwigen, of gewoon nieuwsgierig komen kijken naar wat JR met zijn bende medewerkers uitvoert. Een boer vertelt wat een eenzaam avontuur zijn vak tegenwoordig is door alle machinerie. Een oudere vrouw vertelt over haar vader, die mijnwerker was en elke avond door zijn vrouw moest worden schoongeschrobd in een tein in de huiskamer.

Agnès Varda op het Festival Internacional de Cine in Guadalajara, Mexico, 2010.

De film is daardoor het portret van een verdwijnend en hier en daar al verdwenen Frankrijk. En waarschijnlijk is hij ook Varda's afscheid van de Franse cinema. Haar oude nouvelle vague-kompaan Jean-Luc Godard zorgt ongewild

voor een ontroerend slotakkoord.

MAGDA FERDINANDUS

Visages, villages, van en met Agnès Varda en JR, nu in de bioscoop.

Verfrissende onderdompeling in monumentale popart

In Keulen is een indrukwekkend retrospectief te zien van de nog steeds actuele popart-protagonist James Rosenquist (1933-2017). De bekendste van de groep was hij niet, maar hij is van groot belang geweest voor het definiëren van de stroming. Daarvan kan het grote publiek zich nu overtuigen: Museum Ludwig heeft alles uit de kast gehaald. De al niet miselijke eigen collectie is aangevuld met iconische bruiklenen uit privéverzamelingen, grote musea in de VS en Parijs en het eigen bezit van de schilder. Rosenquist was zelf betrokken bij de samenstelling van deze grote overzichtstentoonstelling en heeft het sociaal-politieke perspectief bepaald, maar door zijn onverwachte overlijden, eind maart, heeft de expositie het karakter gekregen van een hommage.

Painting as Immersion is om meer dan één reden een once in a lifetime-ervaring. In de zalen spat het politieke en maatschappijkritische commentaar in de meest schitterende kleurexplosies van de muren. Ook is er interessant bronmateriaal te zien dat het museum personeel met noest spuurwerk heeft opgesnord: advertenties uit oude Life-magazines, die Rosenquist als basismateriaal gebruikte voor zijn collages. Ineens zie je de grijnzende *President Elect* (1960-61/1964), John F. Kennedy, als een reclameman die de burger af-

James Rosenquist: *President Elect* (1960-61/1964), olie op hardboard, drieliuk, 228 × 365,8 cm. Centre Georges Pompidou, Musée National d'Art Moderne/Centre de Création Industrielle, Parijs.

FOTO COURTESY OF THE ESTATE OF JAMES ROSENQUIST

scheept met chocoladecake en een auto.

Maar er zijn nog veel meer hoogtepunten. Imposant zijn de drie zaalvullende schilderijen (elk 27 meter lang, vier muren bedekkend) die Rosenquist in de jaren zestig maakte voor de fameuze Leo

Castelli Gallery in New York en die nooit eerder tegelijk te zien zijn geweest. De monumentale kracht en esthetiek zijn ook vandaag nog overrompelend en verfrissend. Ga erheen en onderga het zelf.

JEANETTE GERRITSMAN

James Rosenquist: *Painting as Immersion*
Museum Ludwig, Keulen,
t/m 4 maart.

Deze rubriek gaat verder op pagina 30

Witte kerst

Drie koningen – maar één van hen is zwart. Hoog tijd dat daar iets aan veranderd wordt. De beuk erin; genoeg geMelchiord, genoeg geCaspard en geBalthasard.

Ze komen uit het Oosten, een heel eind, met gaven voor een pasgeboren God. Dat kindeke schrikt zich natuurlijk rot als er zo'n kwibus aan z'n krib verschijnt.

Dan krijg je weer een urenlang gejack, wat ook niet fijn is voor z'n pa en moe. Dus koningen, wees wijs: zwart is taboe; die ene schminkt zich maar een beetje blank.

JEAN PIERRE RAWIE

vervolg van pagina 29

Hogere kerstmuziek: gloria!

Kerstiger dan een kerstconcert met de Wiener Sängerknaben kan niet. Tussen 1498 en 1918 zongen de tegenwoordig in matrozenpakjes gestoken jongens voor het Weense hof; Haydn en Schubert zaten ook in het koor. Nu reizen ze de wereld over en ze geven ook drie kerstconcerten in Maastricht en Amsterdam. De philharmonie zuidnederland zorgt onder leiding van Enrico Delamboy voor de begeleiding van beroemde en geliefde kerstliederen zoals *Adeste fideles* en *In dulci jubilo*. Bach en Händel ontbreken niet.

Het bijzonderste kerstconcert van dit jaar wordt thuis afgeleverd via de tv door het Koninklijk Concertgebouworkest tijdens de traditionele Kerstmatinee. Het orkest, dat sinds 1899 met de unieke *Matt-häus*-traditie Bach wereldberoemd maakte in Nederland, heeft diens *Hohe Messe* herontdekt. Het monumentale werk werd sinds 1891 48 keer uitgevoerd, maar na 1972 nooit meer.

De *Hohe Messe BWV 232* was ook voor de maker uitzonderlijk repertoire: de lutheraan Bach componeerde een katholieke mis. En dan vindt deze uitvoering plaats in

het Lutherjaar 2017, vijf eeuwen nadat de augustijner monnik en priester Maarten Luther zijn strijd was begonnen om de rooms-katholieke kerk te ontdoen van religieuze en financiële uitwassen. Zoals de lucratieve handel in aflaten, het afkopen van zonden. De hemelpoort zou opengaan voor stervelingen en de paus in Rome kon zijn enorme en kostbare nieuwe Sint-Pieterskerk bouwen.

Bach schreef zijn *Hohe Messe* in delen – in 1733 en 1748-'49 – en in verschillende stijlen. Hij recycleerde ook eerder geschreven muziek – met copy-paste, zouden we nu zeggen. Het is een samenvatting van het christelijke geloof en universele waarden, op zeer complexe en contrastrijke muziek. Die gedijt voorspelbaar maximaal in de transparante aanpak van dirigent Philippe Herreweghe, zijn Collegium Vocale Gent en vijf solisten. Gloria! Sanctus!

KASPER JANSEN

Wiener Sängerknaben: 17 december, 14.30 en 19 uur, Theater aan het Vrijthof, Maastricht
Hohe Messe in Kerstmatinee: 25 december, 14.15 uur, NPO 2

Moedig zijwaarts

Even ter introductie. Een poosje terug mocht ik een wekelijks stukje schrijven voor *Het Parool*. Moest over boeken gaan. Ik was trots als een aap, al was het wel werken, elke week. En dan ook nog een boekwinklerunnen. Maar goed, na twee jaar ben ik eruit gegooid. De boekenchef vond dat ik te veel de columnist uithing. Vond ik wel een compliment. Hij niet. Zelf dacht ik aan een lezersopstand met veel ingezonden brieven. Dit bleek te veel gevraagd.

En toen kwam Argus langs voor een tweewekelijks stukje over boeken. En dat ga ik nu doen. Nou, ik heb een geweldig boek voor u: *De club van onverbeterlijke optimisten* van Jean-Michel Guenassia. De tip kwam eigenlijk van boekenvriend Arend, die het in de ramsj had gekocht. Ramsj? Het stond gewoon in de kast! Maar inderdaad, het blijkt inmiddels uit de reguliere verkoop te zijn gehaald. Kennelijk te weinig omzetsnelheid. Wanhoop echter niet, misschien kunt u dit prachtboek nog op de kop tikken via Boekwinkeltjes.nl.

De roman speelt zich eind jaren vijftig af in Parijs. In Algerije woedt een burgeroorlog. Puber Mi-

chel, bezeten van tafelfootbal, film, rock-'n-roll en literatuur, is kind aan huis in Bistro Balto, waar zich in een achterzaaltje de 'club van onverbeterlijke optimisten' schuilhoudt. Het is een bont gezelschap van Oost-Europese vluchtelingen, die allemaal hun eigen redenen hebben het IJzeren Gordijn achter zich te laten en die elkaar voortdurend in de haren vliegen. De roman heeft een sterk *coming of age*-karakter. De jongen komt uit een maf gezin, is verliefd, heeft zo zijn loyaliteitsproblemen en moddert moedig zijwaarts. Mede door de fascinerende geschiedenissen van de clubleden waaier deze vuistdikke roman uit tot een fascinerend beeld van een hectisch tijdsgewricht.

TON SCHIMMELPENNINK

Jean-Michel Guenassia
De club van onverbeterlijke optimisten
Te koop via Boekwinkeltjes.nl

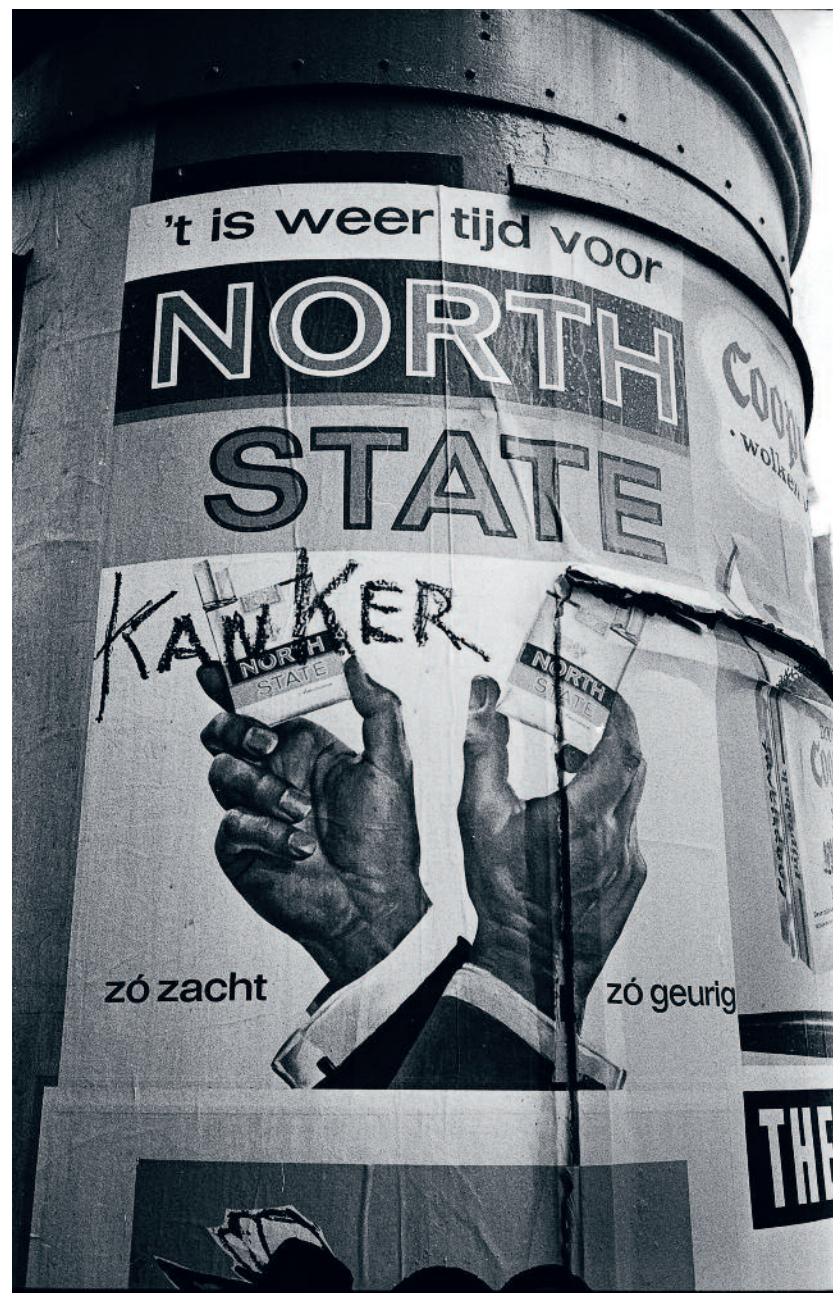

FOTO EDDY POSTHUMA DE BOER

Grote klasse

Schitterend portret van Hedda van Gennep (*Argus 19*), precies zoals ze was. Eveneens Ernst Ris, dat kan alleen in Argus. Grote klasse, ga zo door.

Utrecht, Jan Heij

Ukkie

Het leesplankje op de kleuterschool ontgroeid met *Tom Poes in het Land van de Blikken Mannen* uit de Davidreeks van 1947, vroeg ik me af of er niet een rubriekje Ukkie Oetang in *Argus* op zijn plaats zou zijn. Als Ukkie het op zijn heu-

BRIEVEN

pen kreeg, greep hij de zieke bok (Sickbok) bij de horens en mepte hij hem in het rond tot de blikken mannetjes het opgaven.

Wisten jullie trouwens dat Argus een kortstondige relatie had met Doddeltje? En dat hij journalist is geworden omdat hij zich kon vinden in de onafhankelijkheid van Ukkie Oetang?

Arnhem, Hubert van Est

North State

'Ik loop de poten uit m'n reet voor een North State' (*Argus 19*) was inderdaad weinig subtiel, maar bij reclame gaat het erom dat de boodschap beklijft. 'Iedere paal gaat erin' van heibedrijf Steenman uit Oosterblokker werd twee jaar geleden gekozen tot slechtste slogan van 2015. Smakeloos en dubbelzinnig, maar wél een zin die bleef hangen.

In de Fahrenheitstraat in Den Haag zat ooit een winkel die Het Pijpenhuis heette. Op het raam stond: 'Ik loop mijn benen uit mijn kruis op weg naar 't Pijpenhuis'.

Ruim zestig jaar later zie ik die regel nog levendig voor me. Je zou dus kunnen stellen dat dit een verdomd goeie slogan was.

Voorburg, Joop van Vliet

North State 2

Bovenstaande foto maakte ik in 1964, een peperbus met affiches in Amsterdam. Robert Jasper Grootveld schreef op sigarettenreclames het woord Kanker. Hij was geen rijmelaar, anders had hij wel geschreven: Kanker in je Reet met North State.

Amsterdam, Eddy Posthuma de Boer

P-krakelen

Vorbij het feest van de nog altijd zeer beminde goedheiligman en... nee bedankt, daar pas ik voor, mij hoor je niet, het P-krakelen gaat maar door, ondanks dat kinderen daar vaak geen zak aan vinden.

Het feest van Sint en... laat maar, wat ooit placht te dreigen: de gesel van het zoete kinderens melkgebit, de suiker die in de versnaperingen zit, lijkt ook bij ouders amper aandacht meer te krijgen.

Eens had de tandarts hoogstens heel wat te verduren... Nu maakt de kinderpsychiater overuren.

JAN BOERSTOEL

Niks taalkundig onbenul

In de vorige *Argus* ging het over het sigarettenmerk North State en de overwegend scabreuze rijmen die werden gemaakt naar aanleiding van een slagzinwedstrijd. Kort gezegd: North State rijmt op 'reet' en 'scheet'.

De fabrikant zou, zo wordt beweerd, geen winnaar hebben aangewezen, en dat leidde tot venijnige puntdichten. Daarvan ken ik er twee waarbij op aangename wijze gebruik wordt gemaakt van de discrepantie tussen letterbeeld en klank:

*Wat een pik is voor een hoer
Is een Nortsteet voor een boer.*

De uitspraak van het Engelse North State wordt hier weergegeven in fonetische Nederlandse spelling. Het volgende voorbeeld gaat nog een stapje verder. Het Engelse State wordt vernederlandst en daarop berijmd:

*Door het roken van North Staate
Zou je het roken leren laten*

Waarom middenstandsrijmers zulke taalgrapjes uithalen, is me nog steeds niet duidelijk. Meestal worden ze beschuldigd van taalkundig onbe-

nul, maar ik denk dat ze veel slimmer zijn. En humor hebben:

*Met een lamp van Van der Veen
Voelt u zich The English Queen.*
Van der Veen zal toch niet echt gedacht hebben dat zijn naam op *queen* rijmt? Vroeger heette dat 'oogrijm', en daar zijn veel mooie voorbeelden van.

*Diele
Elk seizoen de lekkerste pastille*
Op een etalagebord van een Brabantse fietsenmaker:
*Eerst een client
Dan een vriend.*

Dit middenstandsgenre lijkt gelijke tred te houden met de opmars van het Engels, want de meeste voorbeelden zijn van vrij recente datum.

*Bij Keuken Centrum Riel
krijgt u altijd 'n goeie deal!*

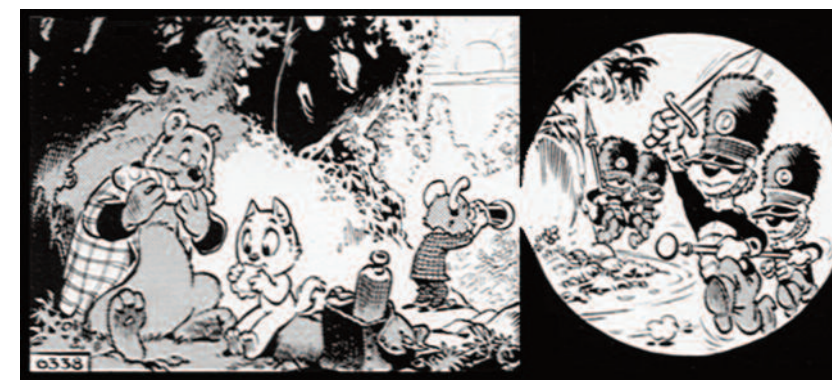
*Het is weer Sale!
2 hale dus en 1 betale!*
En een aanprijzing voor violiste Janine Jansen in het tijdschrift *Klassieke Zaken*:
*Met Janine als idool
Wordt vioolspelen cool.*

ED SCHILDERS

Spaarboeddha

De man aan de deur maakt een schichtige indruk, hij lijkt me agressief en wantrouwend, waarschijnlijk neemt hij me kwalijk dat ik op een eenzame plek woon, het kan hem niets schelen dat ik aangesloten ben op water, elektra en gas, hij wil mensen zien en horen, hij wil de tram een bocht zien nemen, hij wil in de morsige stad zijn waar hij kan op- en onderduiken. "Wat moet je?" vraag ik. Ik denk dat hij me een kilo gammahydroxyboterzuur wil aansmeren. Ik vergis me, hij heeft een boeddha in de aanbieding, bekleed met rode,

zachte stof, een spleet in z'n nek, een spaarpot. Ik zeg nee, ik heb mijn geld op de bank staan, ik heb geen spaarboeddha nodig. Hij draait zich om en loopt weg, geen fiets, geen auto – hij heeft geen wiel tot zijn beschikking. Een maand later kom ik hem tegen op het station van Zutphen, perron 2. Ik spreek hem aan, hij is rustiger, meer op zijn gemak dan voor mijn huisdeur. Hij gaat met de trein naar zijn zuster, ze woont in Lecce, in de hak van Italië. Nooit van gehoord, zeg ik. Het is er altijd goed weer, zegt hij, de stad is ouder dan

'Verslaggeving te velde'

© STICHTING HET TOONDER AUTEURSRECHT

ARGUS, de biografie (20)

Het jaar 1968 was roerig. Denk aan de Parijse opstand in mei, de demonstraties tegen de Vietnamoorlog en zo meer. Ook in de Bommelgeschiedenis *De bevrijding van Sollidee* uit dat jaar staat het goede geweld tegenover het slechte, ofschoon een ieder vanzelfsprekend meent aan de goede kant te staan.

Als de journalist Argus op de havenkade aankomt, gooit de Albatros net de trossen los. Het schip vervoert hulpgoederen van Rommeldam voor de noodlijdende bevolking van het eiland Sollidee. Vanaf de verschansing bevestigt heer Bommel het gerucht dat hij als vrijwilliger meereist om bondgenoten bij te staan en orde op zaken te stellen. Het is niet gemakkelijk voor Argus om boven de herrie alles te begrijpen, maar wat hij kan vatten, schrijft hij kundig op.

Heer Bommel en Tom Poes ontdekken na de zeereis al snel dat op het eiland niets ontziend wordt gestreden tussen een legerkorps met berenmutsen en een legerkorps met Mercuriusshelmen op. Onduidelijk blijft wie nu de Goeden zijn en wie de Slechten. Wel ligt onder het ideologische conflict een 'onderbouw', om met Karl Marx te spreken. Boven de stuwdam in de rivier is welvaart, stroomafwaarts heersen armoede en honger.

Na nu eens door deze, dan weer door gene armee onder de voet te zijn gelopen ontmoet het tweetal Argus bij een vuurtje. "Dat treft," roept deze uit. "Meneer Bommel,

hebt u de partijen al tot elkander kunnen brengen? De hoofdredactie vond de kwestie belangrijk genoeg om mij hierheen te sturen! Het leeft bij de lezers, u kent dat. Vertelt u maar rustig, ik houd u wel bij. Waar zijn onze bondgenoten?" "Dat had ik nu juist van u willen weten," antwoordt heer Ollie met matte stem. "Tot nu toe heb ik hier geen bondgenoten gevonden, alleen Goeden en Slechten, en een heer moet alles alleen doen, als u mij volgen kunt." "Dat is belangrijk nieuws!" mompelt Argus, druk schrijvend. "Alleen maar Goeden en Slechten en geen bondgenoten. De Heer Bommel Staat Alleen Voor Taak. Dat zullen onze abonnees interessant vinden! Gaat u toch verder!"

Argus laat Tom Poes en heer Bommel delen in zijn proviand terwijl hij zelf op de uitwijk gaat staan. Daar naderen soldaten. Heer Bommel wordt naar een heropvoedingkamp opgebracht. Argus schiet van de arrestatie nog een dramatisch plaatje met tegenlicht. Vervolgens spoedt hij zich met zijn primeur ('Een klap voor de bevrijding van Sollidee – Zullen de Verenigde Naties ingrijpen?') terug naar zijn vaderland. Geheel in de geest van de tijd roept Argus in Rommeldam op tot een protestmars. Tegen de Slechten – of nee, voor alle zekerheid maar twee protestmarsen: "Eén tegen onze bondgenoten en één tegen de anderen. Zodoende zullen we nergens aanstoot geven." Intussen mist de journalist de werkelijke bevrijding van Sollidee: een bom vernietigt de stuwdam en spoelt de vreemde legers de zee in.

Vreemd genoeg is in de 'definitieve' versie* van de Bommelsaga de scène gecoupeerd waar Argus generuus zijn proviand deelt en zijn veldkrijker hanteert. De aandachtige volger van deze rubriek zal iets in het voorkomen van de reporter opmerken: diens oren zijn aanmerkelijk groter geworden. Moeten we aan plastische chirurgie denken? Teneinde zodoende de geringste geruchten te kunnen opvangen?

ERIK KÖNNEN & PAUL VERHAAK

* Marten Toonder: Een heer van stand, De Bezige Bij, 2012.

A.L. SNIJDERS

Licht uit en de fik erin

Eén ding staat vast: Joop den Uyl hield niet van tafelen. Zonde van de tijd. In *Het geheim van het torentje* van Arendo Joustra en Erik van Venetië lees ik dat in de jaren vijftig en zestig het kabinet de gewoonte had eenmaal per week gezamenlijk te dineren in Des Indes of Vieux Doelen. Premier Den Uyl schafte deze traditie af, net als de uitgebreide lunches van de ministerraad. De vergadering werd kort geschorst en er werden broodjes gebracht. Zo voorkwam Den Uyl dat er bij de lunch flink wat alcohol werd gedronken. Hans Gruyters heeft nog vergeefs geprobeerd Den Uyl over te halen zijn broodje kaas in te ruilen voor een favoriet van Van Agt: een broodje kaviaar.

Op 14 mei 1975 werd op het Witte Huis een *black tie dinner* gehouden. Aan tafel zaten president Gerald Ford, Henry Kissinger, Johannes den Uyl en een klein Nederlands gezelschap. In de onberispelijke archieven van het Gerald R. Ford Presidential Library and Museum in Michigan is te vinden wat er die avond werd opgediend: *cold cucumbersoup, tenderloin of beef, bouquet of vegetables, harts of lettuce salad, Brie cheese, hazelmut icecream ring with*

chocolate sauce, petits fours, demitasse. Het moet voor Den Uyl, die genoeg had aan de poot van zijn bril in zijn mond, een kwelling zijn geweest. Het waren heftige politieke dagen in verband met een kappingsactie van de Rode Khmer. In zijn memoires schrijft Kissinger dat Den Uyl instructies had meegekregen om zich inschikkelijk te gedragen: 'Een kunstje dat hij niet onder de knie kon krijgen.' Den Uyl liet op professorale wijze weten dat een militaire actie politieke conflicten niet oplost. Ook president Ford blikte terug op dit diner: 'Den Uyl was geïrriteerd dat hij niet mijn volle aandacht kreeg.'

Bij Den Uyl thuis was het volgens de kinderen een gezellige, rommelige boel. Echtgenote Liesbeth, die taken uitdeelde, wilde nog wel eens een onderdeel van 'het smijtservies' kapot gooien; een servies dat ze niet mooi vond. 25 jaar na de dood van Joop den Uyl interviewde Coen Verbraak Ariane, Xander en Saskia, drie van de zeven kinderen.

Vader verzorgde de planten, ruimde de kranten op en zette het vuilnis buiten. Als hij thuis was. En dan kookte hij ook wel eens. Een toetje: geflambeerde bananen.

1976: Joop den Uyl en koningin Silvia van Zweden tijdens een staatsbanket in de Ridderzaal. Irene Vorrink (links) slaat haar hand om onbekende reden voor de ogen.

FOTO COLLECTIE RIJKSVOORLICHTINGSDIENST

"Bananen werden met suiker bestrooid en dan werd er alcohol over gegoten. En dan het licht uit en de fik erin!" Ik stel voor dat we dit ooit zo wufte gerecht de naam van Den Uyl geven.

4 of 8 bananen
klontje boter
bruine suiker
bruine rum

Bereiding van dit toetje voor vier personen: bak de bananen in boter in een koekenpan rondom tot ze wat zachter zijn geworden. Bestrooi met bruine suiker. Verwarm de rum (met een hoog alcoholpercentage) in een steelpannetje. Steek aan en giet over de bananen.

ANNE SCHEEPMAKER

Passanten / Maartje Jaquet

Metro 53 van Ganzenhoef naar Amsterdam CS, 25 november 2017.

Bus 301 van Amsterdam CS naar Purmerend, 2 december 2017.